

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2014

Alexandr Kasal

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Alexandr Kasal

**Užívání marihuany osobami staršími padesáti let
a dynamika pravidel vyvinutých kolem tohoto
užívání**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Alexandr Kasal**

Vedoucí práce: **Mgr. Jan Morávek, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2014

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KASAL, Alexandr. *Užívání marihuany osobami staršími padesáti let a dynamika pravidel vyvinutých kolem tohoto užívání*. Praha, 2014. 59 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jan Morávek, Ph.D.

Abstrakt

Bakalářská práce „Užívání marihuany osobami nad padesát let a dynamika pravidel vyvinutých kolem tohoto užívání“, která vychází z teorie kontrolovaného užívání drog, se zabývá uživateli marihuany staršími padesáti let. Věnuje se jejich uživatelské kariéře, změnám vzorců užívání v čase a především pak pravidlům, která vznikají kolem užívání marihuany. Těmto pravidlům se pak text věnuje podrobněji se zaměřením na jejich dynamiku – od důvodu vzniku až po případný zánik. Třemi často zmiňovanými pojmy jsou „drug“, „set“ a „setting“, které v práci vystupují jako hlavní složka pravidel a jako faktory, kterými se zabývají respondenti při snaze dosáhnout příjemného stavu intoxikace bez negativních následků. Pro výzkum fenoménu dynamiky pravidel kolem užívání marihuany bylo provedeno osm kvalitativních rozhovorů podle návodu (Hendl 2005). Data byla posléze analyzována pomocí metody zakotvené teorie. V závěrečné části textu je prezentováno schéma dynamiky pravidel s ohledem na různé intervenující podmínky.

Abstract

Bachelor thesis "The use of marijuana by persons over fifty years and the dynamics of rules developed around this use", which is based on the theory of controlled drug use, focusing on users of marijuana over fifty years. Focusing on their cannabis user career on changing patterns of use over time and with the main focus on rules that arise around the use of cannabis. These rules are then analyzed with focus on their dynamics - from their formation up to the eventual giving up those rules. Three frequently mentioned concepts by interviewed are "drug ", "set" and "setting". They are a major component of the rules and such factors which respondents engaged in efforts to reach a pleasant state of intoxication without negative consequences. To investigate the phenomenon of dynamic of rules around marijuana use, eight qualitative interviews were made (instructed interview) (Hendl 2005). Data were then analyzed using grounded theory method. In the final part of the text is presented dynamics scheme rules with regard to the various intervening conditions.

Klíčová slova

Marihuana, Cannabis, kontrolované užívání, vzorce užívání, dynamika pravidel

Keywords

Marijuana, cannabis, controlled use, patterns of use, dynamics of rules

Rozsah práce: 86 755 znaků s mezerami od úvodu po závěr

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16.5.2014

Alexandr Kasal

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Janu Morávkovi, Ph.D. za odborné vedení a konstruktivní připomínky. Dále bych chtěl poděkovat Marku Zehnálkovi za pomoc v otázkách nebetyčné složitosti programu MS Office.

Projekt bakalářské práce

Předběžný název práce: *Užívání marihuany seniory*

Předběžná náplň práce

Tato práce by měla poskytnout nový pohled na užívání marihuany u seniorů, v současné české společnosti je na toto užívání nahlíženo jako na užívání zejména ze zdravotních důvodů, nicméně jsem se za poslední dobu dozvěděl o několika případech, kdy senior konopí užívá jako relaxační drogu a nikoliv jako medikament.

Tento fenomén budu rozebírat z pohledu teorie kontrolovaného užívání drog, konkrétně se tedy zaměřím na schopnost respondentů ne/zvládat užívání marihuany a zároveň normální fungování ve společnosti, na sociální kontext užívání marihuany, na ne/přijímání této skutečnosti rodinou a okolím, dále pak na vztah mezi ne/kontrolovaným užíváním marihuany a překonávání mezigeneračních bariér mezi respondenty a jejich vnoučaty a obecně vrstevníky vnoučat. Práce by měla odhalit aspekty chování udržující užívání drogy na určité mezi, kde jedinec neškodí sobě ani okolí a vztahy těchto aspektů chování s výše zmíněným.

V souvislosti s neprobádaností této oblasti a chybějící typologií uživatelů v seniorském věku, počítám s jejím vytvořením, protože dostupné typologie dle mého názoru dostatečně nepokrývají vzorce užívání marihuany u seniorů.

Práce by měla poukázat na případná pozitiva či negativa předpokládaného kontrolovaného užívání konopí u starších osob a jeho vliv na život samotných uživatelů a jejich okolí.

Předběžně zamýšlená metoda analýzy

Jako nejvhodnější se mi jeví metoda polostrukturovaného rozhovoru, ten mám v plánu provést s alespoň deseti respondenty a pro zpracování dat využiji metodu zakotvené teorie.

Předběžný seznam literatury

HARTNOLL, Richard a Josef RADIMECKÝ. Drogy a drogové závislosti: propojování výzkumu, politiky a praxe : co jsme se už naučili a co bychom se ještě naučit měli. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005, 96 s. ISBN 80-86734-45-5.

NEŠPOR, Karel. Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011, 173 s. ISBN 978-80-7367-908-8.

LORENCOVÁ, Radmila. Spiritualita uživatelů alkoholu a marihuany. V Praze: Dauphin, 2011, 139 s. ISBN 978-80-7272-247-1.

IVERSEN, Leslie L. The science of marijuana. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, xvi, 273 s. ISBN 978-0-19-532824-0.

EARLEYWINE, Mitchell. Understanding marijuana: a new look at the scientific evidence. [1st ed.]. Oxford: Oxford University Press, 2002, xii, 326 s. ISBN 0-19-513893-7.

MIOVSKÝ, Michal. Konopí a konopné drogy: adiktologické kompendium. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 533 s., iv s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-247-0865-2.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

MORÁVEK, Jan a Jiří KABELE. Náruživost, koordinace a kontrolované užívání drog. Sociální studia. 2010, roč. 7, č. 4, s. 93-114.

GRUND, J. P. Drug Use as a Social Ritual: Functionality, Symbolism and Determinants of Self-Regulation. Rotterdam: Instituut voor Verslavingsonderzoek. 1993, 321 s. ISBN 9074234038.

Obsah

1	Úvod	11
1.	Teoretická část	13
1.1	Teorie kontrolovaného užívání drog	13
1.2	Kontrolované užívání marihuany.....	15
2	Výzkumná část.....	18
2.1	Důvod změny zaměření práce	18
2.2	Výzkumný problém.....	18
2.3	Cíle výzkumu.....	19
2.4	Metoda výzkumu	19
2.5	Typ výzkumu.....	19
2.6	Metoda získávání dat	21
2.7	Výběr souboru	22
2.8	Metoda zpracování dat	23
2.9	Způsob vedení rozhovoru.....	23
2.10	Etika výzkumu.....	24
2.11	Shrnutí	24
3	Analytická část.....	25
3.1	Výběrový soubor	25
3.2	Kariéra užívání marihuany.....	26
3.2.1	Od iniciace do 12 měsíců předcházejících rozhovoru	28
3.2.2	Současný vzorec užívání (užívání v posledních dvanácti měsících předcházejících rozhovoru).....	32
3.3	„Drug“, „Set“ a „Setting“ jako určující složky uživatelské kompetence a pravidel a dynamika těchto pravidel	34
3.3.1	„Drug“	35
3.3.2	„Set“	39
3.3.3	„Setting“	41
3.4	„Drug“, „set“ a „setting“ v kontextu pravidel	43
3.5	Dynamika pravidel.....	46
4	Závěr	50
5	Summary.....	51
6	Použitá literatura.....	53
7	Seznam příloh.....	55

8	Přílohy.....	56
---	--------------	----

1 Úvod

Tato práce se bude věnovat výzkumu v oblasti, které zatím nebyla věnována přílišná pozornost. Bude se věnovat bádání v rámci teorie kontrolovaného užívání drog, v tomto případě kontrolovaného užívání marihuany se zaměřením na uživatele starších padesáti let s minimálně patnáctiletou zkušeností s touto drogou.

Užívání konopí je do jisté míry zmapované, literatura v současné chvíli poskytuje přehled různých vzorců užívání od denní frekvence konzumace až k občasnému rekreačnímu užívání s nízkou frekvencí. Podrobné informace máme z ČR i o různých prevalencích užívání marihuany, které ilustrují zkušenost s drogou v populaci s ohledem na frekvenci užívání v různých časových úsecích (celoživotní prevalence, prevalence posledních dvanácti měsíců, posledního měsíce).

Uskutečněné výzkumy se nejčastěji zabývají takzvanými mladými dospělými (15-34 let), žádný se však nesměruje svou pozornost konkrétněji k uživatelům starším padesáti let, kteří jsou zajímavým výsekem uživatelské populace, o kterém toho zatím moc nevíme. Ostatně uživatelé starší 64 let ani nejsou zahrnuti do Národního výzkumu užívání návykových látek, který probíhá v ČR na komparovatelné úrovni pravidelně každý rok již od roku 2008.

Zmíněná podmínka minimálně patnáctileté zkušenosti s užíváním konopí má zajistit to, že půjde o uživatele, kteří v konzumaci marihuany spatřují jistý smysl a kteří budou své užívání vnímat jako přínosné a budou se snažit eliminovat různá negativa, které toto užívání může do konzumentova života přinášet, což by se jim mohlo dařit právě s ohledem na úspěšné udržování uživatelské kariéry.

Eliminace negativ je závislá na pravidlech kolem užívání, která jsou tématem, na které se chci v tomto výzkumu zaměřit. U pravidel užívání drog lze očekávat jistou dynamiku od vzniku konkrétních pravidel přes jejich udržování a lpění na nich až k jejich případnému zániku. Pravidly se budu zabývat v rámci zmíněné teorie kontrolovaného užívání drog, jež se věnuje skrytým uživatelským populacím, jejíž členové jsou schopni užívat i vysoce adiktivní drogy, jejichž uživatelé se často potýkají s problémy závislosti a jiných negativních dopadů, na kontrolované bázi. To znamená, že je možné užívat i drogy jako je heroin tak, že nemají zásadní přesah do běžného života jedince (více Zinberg 1984). Tato teorie pracuje i s pojmem

„setting“, který označuje sociální prostředí v době užití drogy, jako s jedním z určujících prvků kontroly, čímž pádem má tato teorie svůj potenciál v sociologickém výzkumu.

1. Teoretická část

V této kapitole nejprve obecně představím teorii kontrolovaného užívání drog a částečně i některé zásadní výzkumy, ze kterých tato teorie vychází. Poté se budu věnovat konkrétním oblastem různých výzkumů, které se věnovaly alespoň okrajově tématice marihuany ve vztahu ke kontrole drog.

1.1 Teorie kontrolovaného užívání drog

Poznatky o drogově závislých byly vždy získávány studiem kaptivní populace (z anglického *captive* – uvězněný, lapený. V tomto případě jde o jedince, kterým byla nařízena léčba závislosti, nebo se jí sami dobrovolně podrobili), jak zmiňuje Zinberg ve své stěžejní studii *Drug, Set and Setting*, jde o vzorek respondentů, kteří prošli značnou selekcí. [Zinberg 1984: 156] Data z takových výzkumů nemohou podat zprávu o stavu celé šíři uživatelského spektra, ať už jde o jakoukoliv, zejména pak ilegální (ilicit) drogu. Tento problém přetrvává dodnes, nadále jsou studovány pouze výseky uživatelské komunity. Ve většině výzkumů uživatelů například amfetaminu jde zejména o ty nejtěžší případy nejčastěji užívající drogu nitrožilně. [Uitermark, Cohen 2005: 2] Užívání drogy, ať už jde o amfetamin nebo kteroukoliv jinou substanci, se pak automaticky přisuzují veškeré negativní jevy vlastní viditelné uživatelské scéně fyzicky závislých kompulzivních jedinců. Přitom mnoho uživatelů se řadí mezi kontrolované.

Z výzkumu opomíjené skupiny uživatelů drog, kteří se nedostali do rukou zákona nebo kteří nebyli nuceni vyhledat odbornou pomoc z důvodů nezvládnání negativních jevů vážících se na užívání drog, vychází právě teorie kontrolovaného užívání drog.

Norman Zinberg a jeho výzkumný tým dochází po letech výzkumů k názoru, že užívání jakýchkoliv drog včetně těch ilegálních, může být kontrolované. Kontrolované užívání znamená, že uživatel je schopný vědomě minimalizovat negativní dopady užívání drog na sebe i své okolí. Zinbergova teorie kontrolovaného užívání drog se odvíjí od třech proměnných. Tou první je „drug“ – farmakologické vlastnosti konkrétní drogy, druhou proměnnou je „set“ – postoj a osobnost uživatele v okamžiku užití drogy a poslední je „setting“ – prostředí, ve kterém je droga užita. Vztah těchto tří proměnných pak určuje míru a

charakter ne/kontroly. „Drug“ neboli farmakologické vlastnosti konkrétní drogy, například čistota drogy, potence¹, případné příměsi a především její účinek na organismus člověka, sama o sobě nemohla k určení konečného účinku užití drogy stačit, jak píše Zinberg, proto bylo nutné vzít v potaz i další dimenze užívání. Zinberg zvolil již zmíněný „set“ a „setting“ – tyto proměnné určují, jaký účinek nakonec bude droga mít, a varíují v širokém rozpětí. [Zinberg 1984]

Užívání jakékoliv drogy je ovlivňováno také hodnotami a pravidly chování, které Zinberg nazývá sociálními sankcemi a vzorci chování, jež nazývá sociálními rituály. Dohromady jsou tyto dva pojmy známé jako neformální sociální kontrola. Sociální sankce praví, zda a jak má být droga užitá, může být jak neformální, sdílená skupinou ve formě moudra, tak formální, stanovená například zákonem, který její užití definuje jako ilegální. Sociální rituály jsou stylizované, předepsané formy chování obklopující užití drogy. Vztahují se k obstarávání drogy, k vhodnosti užití na základě zhodnocení psychického a sociálního settingu, stanovují aktivity vhodné provozování po podání drogy a způsoby jak zabránit nežádoucím účinkům drogy. Rituály tak slouží k podpoře, posilují a symbolizují sankce. [Zinberg 1984: 2]

Zinbergovu teorii dále rozpracovává Jean Paul Grund. Ten k rituálům a pravidlům přidává pojmy životní struktura a dostupnost drogy. [Grund 1993] *“Životní struktura zahrnuje pravidelné aktivity, styky, závazky, povinnosti a ambice, jež se mohou a nemusejí vztahovat k droze, a dále v širším měřítku socioekonomické, osobnostní a kulturní faktory. Rituály a pravidla odpovídají zhruba zinbergovskému modelu neformálních sankcí. Kontrola je konečně přímo úměrná dostupnosti drog, neboť při jejich stabilní nabídce mají uživatelé větší prostor k plánování epizod užívání, zatímco při častých výpadcích nabídky podléhají chaotickému vzorci „beru, dokud je““* [Morávek 2007: 449, uvozovky v originále].

¹ Obsah účinných látek v marihuaně, více [Zábranský, Hanuš 2008: 70-89]

1.2 Kontrolované užívání marihuany

O kontrolovaném užívání marihuany toho zatím nebylo oproti jiným drogám zjištěno mnoho. Zinberg se v již zmíněném textu *Drug, Set and Setting* soustředí zejména na uživatele opiátů, marihuana je pak stejně jako halucinogeny spíše doplňkovým tématem. Nicméně zabývá se jí alespoň do té míry, že předkládá příklady začátků užívání, kdy se jedinec musí naučit vůbec rozpoznávat účinky drogy, což je první zásadní krok k tomu stát se uživatele marihuany, jak píše Samuel Becker už v roce 1953 v klasickém díle *Becoming marijuana user*. [Zinberg 1984: 55-56][Becker 1953] Jak Zinberg, tak Becker také zmiňují roli jakéhosi průvodce, zpravidla zkušeného uživatele, který učí začátečníky, jak se naučit rozeznávat stav intoxikace a jak ho vnímat jako něco příjemného a povznášejícího (někteří iniciovaní zažívají zpočátku nepříjemné zmatení). [Zinberg 1984: 55][Becker 1953: 40]

Zinberg se dále zabývá obecnými účinky marihuany na jedince, kdy zjišťuje, že drtivá většina respondentů vnímá účinky této drogy velice pozitivně, negativa jsou marginální (pouhých 41% všech participantů výzkumu zmínilo vůbec nějaké negativum). Jasná převaha pozitiv nad negativy a nízké riziko vzniku závislosti je zřejmě důvodem nedostatečné probádanosti kontrolovaného užívání marihuany. Porovnáme-li největší negativum, zmíněné uživateli marihuany, popisované jako paranoidní stav (jen 18% z dotazovaných) s potencionálními dopady užívání například heroinu, zdá se být zbytečné zkoumat kontrolované uživatele této drogy, když její společenské dopady nejsou a ani nemohou být natolik radikální jako například právě u heroinu. [Zinberg 1984]

Zinberg identifikuje také konkrétní mechanismy kontroly. Na případech respondentů, kteří měli problém právě s paranoidními stavy po užití marihuany, ukazuje techniky eliminace tohoto negativa. Jedním z nich je kratší epizoda abstinence, jiní respondenti se rozhodli přijít na to, za jakých podmínek se dostávají do paranoidních stavů a kdy naopak může intoxikace proběhnout bez obávané reakce. [Zinberg 1984: 60] Pracují tedy se zinbergovým třífaktorovým schématem „drug“, „set“, „setting“. Druhá zmíněná strategie je poněkud radikální, jak autor komentuje: „*V jistém smyslu tyto subjekty používají (paranoidní) reakci jako další mechanismus, byť nejistý a nebezpečný, k podpoře kontroly*“ [Zinberg 1984: 60]. Zinberg se dále věnuje rituálům a sankcím u užívání marihuany. Tvrdí, že marihuana není nijak striktně ritualizovaná, její užívání není vztaženo na konkrétní místo či situaci.

Kontrolovaní uživatelé se schází primárně z důvodů socializačních, marihuana hraje roli jen jakéhosi příležitostného doplňku. Šíře variací rituálů užívání marihuany je pravděpodobně daná mírným účinkem, který navíc nemá dlouhého trvání, míra a délka intoxikace je samozřejmě odvislá od farmakologických vlastností konkrétního vzorku drogy. Z důvodů mírných a krátkých účinků marihuany nemusí uživatelská komunita vyvíjet striktní rituály obklopující její užití. Mnozí zkušené uživatelé, jak podotýká Zinberg (1984) v návaznosti na Beckera (1953), jsou schopni bez problémů plnit povinnosti i intoxikovaní a kontrolovat svůj stav, vyžádá-li si to situace. Flexibilita rituálů obklopujících marihuanu může být dále vysvětlena tím, jaký byl tehdy názor společnosti na marihuanu. V porovnání s heroinem a ostatními „tvrdými“ drogami se marihuana už tehdy jevila sice jako špatná, nicméně ne tak škodlivá a s ne takovým negativním společenským dopadem jako například heroin. Od heroínu a dalších drog vnímaných jako tvrdé se také liší tím, že z velké části již ztratila deviantní charakter, který jí byl přisuzován v šedesátých letech v USA, čímž pádem není nutné, aby se uživatelská komunita uzavírala do úzce sevřených sociálních rituálů (vzorců chování). [Zinberg 1984] Sociální sankce byly naopak posíleny a staly se dostupnými napříč uživatelskou komunitou zřejmě ze stejných důvodů, z jakých byly rozvolněny hranice rituálů. [Zinberg 1984: 89] Nedostatek rituálů vysoké specifičnosti nutně neznamená, že kontrolovaní uživatelé nepřemýšlí o tom, jak marihuanu užívají. Dříve vzniklé rituály byly postupně oslabovány a následně nahrazeny obecnějšími, ale neméně účinnými sociálními sankcemi, které jsou, v souvislosti s tím, jak je marihuana široce tolerována, široce internalizovány a jsou široce dostupné podobně jako je tomu u alkoholu. [Zinberg 1984]

Respondenti Zinbergova výzkumu uváděli, že marihuana je prakticky neškodná, snadno kontrolovatelná droga a je těžké, ne-li nemožné, si na ni vybudovat závislost. Přesto poukazovali na některá negativa, často zmiňované bylo její nadužívání, které je ve výsledku zbytečné - stav intoxikace pak také ztrácí na kvalitě, jak uvádí jeden z participantů. Kontrolovaní uživatelé uváděli nejčastěji tři důvody k střídavému užívání – předejití nepříjemným panickým nebo paranoidním stavům; kontrolu nad stavem intoxikace, tak aby si jedinec mohl užívat i ostatní činnosti; a předejití plýtvání drogou. [Zinberg 1984: 90]

Na Zinbergův výzkum částečně navazuje autorská dvojice Peter Cohen a Hendrien Kaal ve svém výzkumu populace uživatelů marihuany v Amsterdamu, Brémách a San Franciscu (2001). Zmiňují, že kromě toho, že uživatelé v těchto městech pracují s množstvím užití marihuany s ohledem na stav, kterého chtějí dosáhnout (toto množství navíc variuje

podle identifikované nebo proklamované potence drogy), přece musí existovat vícero pravidel užívání. Vychází z toho, že „(...) rituály a sankce mají celou řadu funkcí: definují mírné a slouží jako prevence excesivního užívání, dále definují psychický a sociální kontext kdy je užívání méně bezpečné nebo méně příjemné, fungují jako prevence vzniku závislosti, definují vzájemnou kontrolu mezi jednotlivými uživateli a regulují vztahy v širším sociálním kontextu nevázané na užívání drogy, ve kterých uživatelé žijí své životy“ [Cohen, Kaal 2001: 61]. [Cohen, Kaal 2001]

Participantů tohoto výzkumu jsou proto explicitně dotazováni, zdali mají nějaká pravidla, jaká pravidla to jsou a jak lpí na jejich dodržování. Pro zjištění zohledňování „settingu“ byly pokládány otázky na situace vhodné k užití marihuany nebo naopak situace, kdy by si respondent marihuanu nedal. Stejně bylo zjišťováno, jak uživatelé pracují s oblastí emocí a pocitů, čili se zmiňovaným prvkem zinbergova třífaktorového modelu kontroly drog – „set“. Byli dotazováni, zdali jsou některé konkrétní emoce či pocity, na které je vhodné nebo naopak nevhodné užít marihuanu. Jako vhodný k užití byl nejčastěji zmiňován emocionální kontext typických pozitivních stavů mysli, nicméně někteří uživatelé evidentně užívají drogu jako relaxant ve chvílích depresí, špatných pocitů, tenzí, obav a problémů (v rozpětí mezi deseti a šestnácti procent v závislosti na konkrétním vzorku). Jako nevhodný emocionální kontext byl nejčastěji jmenován právě stav deprese. Jedním z dalších nástrojů, které byly použity v tomto výzkumu, je dotazování participantů, jakou „dobrou“ radu by dali nezkušenému uživateli. Odpověď má vysokou výpovědní hodnotu o tom, jak konkrétní jedinec vyhodnocuje svou zkušenost s marihuanou a jaké z ní vyvozuje pravidla a doporučení. Rady se dají shrnout do následujících pěti skupin – ideální metoda užití; ideální dávka; ideální lokace a čas; substance, se kterými je vhodné nebo naopak nevhodné marihuanu kombinovat; jak předcházet negativům. Nakonec ještě autoři zmiňují soubor pravidel vztahující se k opatrování marihuany. Mezi ně patří zejména maximální měsíční částka vydaná za marihuanu. [Cohen, Kaal 2001: 59 - 72]

2 Výzkumná část

V předchozí části práce jsem se věnoval teoretickému základu, ze kterého budu ve zbytku práce vycházet. V následující kapitole uvedu výzkumný problém a cíle výzkumu (a důvod jejich změny oproti původnímu projektu) A dále se budu věnovat popisu zvolené metody, typu výzkumu, jeho etice, výběrovému souboru, samotnému vedení rozhovorů a způsobu analýzy dat.

2.1 Důvod změny zaměření práce

V zaměření výzkumu proběhly vcelku zásadní změny. Zůstala podmínka výběrového souboru, do kterého se mohli dostat jen uživatelé marihuany starší padesáti let, stejně tak zůstala i zásadní východiska teorie kontrolovaného užívání drog.

S tím, jak jsem podrobněji načítal literaturu, mě začala více zajímat pravidla, která uživatelé drog dodržují, aby byli schopni užívat kontrolovaně bez negativních přesahů do běžného života. S ohledem na zvolenou metodu zakotvené teorie (která také zůstala), mi navíc přišlo vhodné si vymezit jeden užší předmět zájmu, než jejich široký výčet, jaký jsem podal v původním projektu. Proto jsem se rozhodl zacílit výzkumnou pozornost směrem k pravidlům a jejich dynamice.

2.2 Výzkumný problém

Ve své práci budu zkoumat, jaká pravidla kolem užívání marihuany moji respondenti, osoby starší padesáti let užívající marihuanu, dodržují, jejich minulé i současné vzorce užívání. Zajímat mě budou především právě pravidla, jež ale nemohou být pochopena bez širší znalosti uživatelské kariéry respondenta. Soustředit se také budu na tři hlavní složky kontrolovaného užívání drog (tedy i marihuany) podle N. Zinberga – „drug“, „set“ a „setting“ jako na základní stavební prvky pravidel kolem užívání marihuany a na dynamiku těchto pravidel.

2.3 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu bude identifikování původu pravidel, která vznikají kolem užívání marihuany, důvodů jejich vzniku a vývoje v čase. V analytické části se pokusím podat zprávu o dynamice pravidel kolem užívání marihuany u mého specifického vzorku.

2.4 Metoda výzkumu

Rozhodování mezi dvěma základními metodami výzkumu – výzkumem kvantitativním a výzkumem kvalitativním, bylo s přihlédnutím k tématu práce, otázkou chvíle. Vybrána byla metoda kvalitativní. Kvantitativní metodologie se na tento druh výzkumu nehodí z toho důvodu, že se jeho pomocí nejčastěji ověřuje teorie a „*Získaná znalost může být příliš abstraktní a obecná pro přímou aplikaci v místních podmínkách*“ [Hendl 2005: 49]. Zejména pak se nehodí na zkoumání tak malého vzorku respondentů, jako je ten, ze kterého vychází tato práce. Vzhledem k charakteru zkoumaného jevu, jakým je užívání marihuany osobami staršími padesáti let se zaměřením na dynamiku pravidel kolem tohoto užívání, na jeho složitost a komplexnost, byla zvolena kvalitativní metodika výzkumu. [tamtéž: 46 - 55] Nespornou výhodou kvalitativního výzkumu v tomto případě je, že poskytuje badateli takzvaná měkká data – „*(...) snaha popsat životní světy „zevnitř“, z pohledu jednajících subjektů (aktérů), a tím přispět k lepšímu porozumění sociální skutečnosti, zkoumaným problémům*“ [Pavlásek, Nosková 2013: 7, uvozovky v originále].

2.5 Typ výzkumu

Z mnoha existujících metod kvalitativního přístupu jsem se rozhodl svou práci zpracovávat postupem zakotvené teorie, která se jeví jako nejvhodnější vzhledem k výzkumnému zaměření této práce. „*Cílem výzkumu, který vychází ze strategie zakotvené teorie, je návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka. Vznikající teorie je zakotvená v datech, získaných během studie*“ [Hendl 2005: 125]. Teorie se tedy v případě této metody žádná neověřuje, nýbrž vzniká nová vycházející z dat, nicméně dedukční postupy jsou při tvorbě zakotvené teorie neméně důležité než postupy induktivní. Jde o jakýsi induktivně-deduktivní proces, kdy jsou výzkumníkov

hypotézy neustále ověřovány na datech a zároveň z nich tyto hypotézy částečně vychází [Strauss, Corbinová 1999: 110].

V zakotvené teorii je základním postupem analýzy kódování, kterého jsou tři druhy. Tím prvním je otevřené kódování, při kterém badatel označuje pojmy, jež následně seskupuje do kategorií. Snahou těchto kroků je posunout se nad data na obecnější úroveň. Pojmy pojmenovávají jevy a následně jsou porovnávány a seskupovány do kategorií, kdy každá kategorie zahrnuje pojmy náležící podobnému jevu. Kategorie by měly být pojmenovány obecněji tak, aby tento název obsahově pojmal všechny identifikované pojmy náležící konkrétnímu jevu. Kategorie jsou dále specifikovány rozvíjením jejich vlastností a určování hodnot těchto vlastností na dimenzionálních škálách. Tím jsou jednotlivé případy výskytu kategorie (jevu) specifikovány a je možné je vzájemně porovnávat. Vlastnosti a dimenze „(...) jsou základem pro vytváření vztahů mezi kategoriemi (...)“ [Strauss, Corbinová 1999: 48]. [tamtéž: 42-52]

Druhou fází je axiální kódování, které označuje „(...)proces uvádění subkategorií do vztahu k nějaké kategorii. Je to složitý induktivně-deduktivní proces o několika krocích, které jsou stejně jako při otevřeném kódování vykonávány prostřednictvím porovnávání a kladení otázek. Ovšem při axiálním kódování je použití těchto postupů více zaměřené a je cílené na objevení a rozvinutí kategorií ve smyslu paradigmatického modelu. To znamená, že rozvíjíme každou kategorii (jev) ve smyslu jejích příčinných podmínek, které ji způsobují, a konkrétní dimenzionální umístění tohoto jevu ve smyslu jeho vlastností, kontextu, strategií jednání nebo interakce užitými ke zvládnutí, ovládnutí nebo reakci na tento jev v tomto kontextu a následků jednání nebo interakce. Kromě toho při axiálním kódování pokračujeme v hledání dalších vlastností každé vlastnosti a v zaznamenávání dimenzionálního umístění každého případu, situace nebo události“ [Strauss, Corbinová 1999: 84-85]. Pomocí axiálního kódování se tvoří základ pro závěrečnou část tvorby zakotvené teorie.

Konečnou fází je selektivní kódování, jehož pomocí se integrují již propracované kategorie, jež jsou spojeny paradigmatickými vztahy, do konečné podoby zakotvené teorie. Integrace probíhá podobně jako u axiálního kódování, ale na abstraktnější úrovni. Zásadním krokem je zde výběr jedné centrální kategorie, kolem níž je budována síť vztahů k ostatním kategoriím. „Tyto vztahy se dále ověřují a kategorie, u nichž je to třeba, se dále zdokonalují a rozvíjejí“ [Strauss, Corbinová 1999: 86]. Procesem integrace, se kterým se začíná již u

prvního typu kódování, a jež je posouván na stále abstraktnější úroveň, se výzkum dostává „(...) ke stále komplexnější organizaci jednotlivých částí teorie“ [Hendl 2005: 252].

Tento fenomén nebyl doposud zkoumaný a i z toho důvodu volím postup zakotvené teorie, jako zástupce rodiny kvalitativního výzkumu, který je převážně generativní oproti kvantitativnímu výzkumu, který je povětšinou verifikační [Petrušek 1990: 87]. Metoda zakotvené teorie se mi jeví jako vhodná pro výzkum dynamiky pravidel u skupiny dlouholetých uživatelů marihuany strašich padesáti let.

2.6 Metoda získávání dat

Data jsem získával z rozhovorů s respondenty za využití praktiky rozhovoru pomocí návodu, o kterém se zmiňuje Hendl (2005). Tato metoda umožňuje připravit si tematické okruhy obecnějšího charakteru, kterými se chce výzkumník zabývat, tudíž není limitován konkrétním seznamem otázek, je jen na něm, jak získá informace o vytyčených okruzích. Nekonkrétnost otázek považuji za výhodu i z toho důvodu, že jsem nevěděl, s jakými lidmi se v rámci sběru dat setkám, netušil jsem, jak by bylo vhodné formulovat otázky tak, aby v následném kontaktu s participantem výzkumu nezněly moc strojeně nebo naopak příliš neformálně. V rozhovorech jsem se pak dotazoval na respondentovu uživatelskou kariéru od prvního užití do současnosti s odbočkami k tématům, které mne v jeho výpovědi zaujaly a které se nějakým způsobem vztahovali k tématu mého výzkumu. [Hendl 2005: 174-175]

V rozhovorech mě přirozeně zajímaly obecné informace o respondentech, které v následující analytické kapitole dobře poslouží pro představení participantů výzkumu.

Prvním tematickým okruhem, kterým jsem i většinou začínal samotný rozhovor, byl tento: uživatelská kariéra - od iniciace po současnost. Po respondentovi jsem chtěl, aby popsal své užívání od prvního užití a jeho okolností až do současnosti. Když jsem ve výpovědi identifikoval nějakou změnu ve frekvenci užívání, byl respondent dotazován na její důvody.

Dalším okruhem pak byly vhodné a nevhodné situace, smyslem tohoto tématu bylo odhalení vhodného a nevhodného nastavení jedné ze tří složek kontroly podle Zinberga

„setting“, tedy sociálního okolí v okamžiku užití. Druhá složka kontroly „drug“ byla dalším tématem, na které se bez výjimky narazilo přirozeným vývojem rozhovoru. „Set“ vhodný nebo nevhodný byl často zmiňován při dotazování se na vhodné a nevhodné situace užití. Kdykoliv jsem zaznamenal v průběhu rozhovoru odkaz na některý z faktorů „drug“, „set“ a „setting“, snažil jsem se tuto respondentovu zmínku rozvést doplňujícími otázkami tak, abych získal co nejkomplexnější obraz toho, jak tyto tři faktory ovlivňují vzorec užívání a pravidla, která na jejich základech vznikají.

Důležitým okruhem byla pozitiva a negativa užívání marihuany. Pozitiva objasňují motivace, negativa jsou pak kruciální pro pochopení dynamiky pravidel.

Jistou nevýhodou tohoto typu rozhovoru je absence chronologie otázek, obtížné dohledávání výpovědí na téma konkrétních tematických okruhů a rozptýlenost jejich rozptýlenost v různých částech rozhovoru. To poněkud prodloužilo očekávanou dobu následné analýzy, z čehož pro mne plyne ponaučení. Příště raději oželím volnost tohoto typu vedení interview a nechám se svázat o něco přísnějším polostrukturovaným rozhovorem.

2.7 Výběr souboru

Respondenti museli splňovat následující podmínky: museli být starší padesáti let a mít za sebou alespoň patnáct let užívání marihuany. To mělo zajistit, že data budou získaná od zkušených uživatelů s obsáhlým souborem pravidel kolem užívání marihuany. Zároveň jsem vyvíjel snahu, aby respondenti pocházeli z různých koutů země za účelem získání co nejvyšší rozdílnosti ve vzorcích užívání, které budou upravovány širokou škálou pravidel. Samotné participanty jsem vyhledával s pomocí rodinných kontaktů a kontaktů mých přátel a známých. Samotné rozhovory, kterých se uskutečnilo osm, jsem vedl sám a odehrály se mezi květnem roku 2013 a dubnem roku 2014. Mohu konstatovat, že metoda výběru souboru se mi osvědčila a získal jsem tak respondenty se širokou škálou vzorců užívání marihuany. Od uživatelů s denní frekvencí užití až k uživatelům s nízkou frekvencí užívání jednou za dva měsíce, s rozdílným průběhem uživatelské kariéry a různým sociálním pozadím, což poskytlo hodnotný základ k analýze metodou zakotvené teorie. Všechny ostatní kategorie také vykazují vysokou variabilitu v rámci vlastností kategorií a jejich hodnot na dimenzionálních škálách, tudíž je možné prohlásit, že došlo k teoretické nasycenosti vzorku, což je v případě analýzy

metodou zakotvené teorie žádoucí podmínkou a není nutné se vracet do terénu pro sběr dalších dat. [Strauss, Corbinová 1999: 140]

2.8 Metoda zpracování dat

Data (přepisy rozhovorů) jsem analyzoval pomocí textového editoru, což se neukázalo jako ideální cesta, poněvadž tato metoda vyžaduje pečlivé třídění a práci s mnoha dokumenty. Nejednou jsem marně tápal a překlíkával mezi okny na monitoru, abych našel potřebný dokument. Jsem si vědom toho, že jsem mohl využít program ATLAS.ti, který byl vyvinut speciálně pro analýzu měkkých dat metodou zakotvené teorie, nicméně jsem si nebyl jist svými schopnostmi v práci s ním, proto jsem nakonec zvolil výše zmíněný a časově náročnější způsob analýzy v textovém editoru.

Přes zmíněné potíže jsem za pomoci paradigmatického modelu tak, jak ho chápe Strauss a Corbinová, došel k výzkumným závěrům, na které nemělo využití textového editoru namísto speciálního programu vliv.

2.9 Způsob vedení rozhovoru

Každý z rozhovorů zabral průměrně hodinu času. Za tu dobu byly ve všech případech zjištěny podrobnosti o předem stanovených tematických okruzích. Vedení rozhovorů bylo ze strany tazatele vcelku náročné a na respondenta byly tazatelem také kladeny jisté nároky. Od respondenta byla vyžadována soustředěnost na konkrétní témata a někdy i vzpomínání na události, které proběhly před padesáti lety. Tazatel zase musel kontinuálně přemýšlet o tom, co mu respondent sděluje, jaký to má vztah k tomu, co již vypověděl, k teorii, zda není možné se přes konkrétní odpovědi dostat hlouběji pro úplnější pochopení a nasycení dat a o tom, co vše již mu bylo řečeno a co by ještě řečeno být mělo. Poslední zmíněný bod usnadňoval seznam s konkrétněji rozpracovanými okruhy, kde jsem mohl kontrolovat, jestli není potřeba se na něco doptat. Na konci interview vždy padla otázka na možné kontaktování respondenta za účelem případného doptání se při nejasnostech.

2.10 Etika výzkumu

Všichni participanti výzkumu byli předem obecně obeznámeni s tématem výzkumu a s tím, že rozhovor bude nahráván, s čímž všichni souhlasili. Před zapnutím diktafonu byli poučeni, že kdykoliv jim bude probírané téma nějakým způsobem nepříjemné, mohou mě na to upozornit a nebudu se mu věnovat, že nahrávka a získané informace o jejich osobách jsou přísně důvěrné, že nebudou uvedena jejich občanská jména a konečně, že mají možnost zpětně požadovat zničení nahrávky nebo vyřazení z analýzy. Celý systém ochrany osobních údajů je k nahlédnutí v přílohách.

2.11 Shrnutí

V této kapitole byly uvedeny nejprve výzkumný problém a cíle výzkumu s vysvětlením změny oproti původnímu zaměření práce, důvody volby metody a typu výzkumu – zakotvené teorie, která by měla vést k závěrům, jimiž je objasnění dynamiky pravidel užívání marihuany u dlouholetých zkušených uživatelů. Samotná analýza dat, získaných metodou rozhovoru pomocí návodu, byla provedena v textovém editoru, což do jisté míry považuji za nerozvážnost, z důvodu zmatečnosti této metody, ale jsem přesvědčen, že to nemělo dopad na výsledky analýzy. Dále popisuji výběrová kritéria souboru a na závěr se věnují etickým pravidlům výzkumu, která je nutné dodržovat, zvláště v případě výzkumů užívání ilegálních drog.

3 Analytická část

V této kapitole bude nejprve představen výběrový soubor, dále se tato část textu bude zabývat uživatelskými kariérami jednotlivých respondentů, jejich současnými vzorci užívání, třem hlavním složkám pravidel, kterými jsou „drug“, „set“ a „setting“ a tím, jak s nimi participanti tohoto výzkumu pracují, aby jejich užívání bylo udržitelné na takové úrovni, kdy bude shledáváno přínosným a nebude přinášet do uživatelevo života ideálně žádná negativa a nakonec se bude tento text věnovat i dynamice pravidel.

3.1 Výběrový soubor

Všichni účastníci výzkumu jsou muži, nejmladšímu bylo v době rozhovoru 51 let, nejstaršímu pak 73 let. Většina respondentů stále pracovala, šest z nich pravidelně docházelo do práce, zbylí dva jsou již v důchodu.

Snahou bylo získat respondenty z různých koutů republiky s co nejširší paletou vzorců užívání, aby byl vzorek co nejpestřejší a aby došlo k nasycení různosti kategorií a jejich dimenzí k následné analýze metodou zakotvené teorie. Respondenti R3, R4 a R8 bydlí v Praze, R1 střídavě bydlí v Praze a Amsterdamu, R2 je ze středních Čech, R5 a R6 pochází z jižních Čech a R7 je z Čech východních. Jen dva z respondentů žili v době konání interview sami, zbytek žil se svými partnerkami nebo manželkami, z toho čtyři z těchto párů žilo i se svými dětmi.

Tabulka 1.1 shrnuje obecné informace o respondentech.

Tabulka 1.1

respondent	věk	zaměstnání	bydlení	věk iniciace	nastoupení na dráhu uživatele
R1	70	5 let v důchodu, bývalý psychiatr	s partnerkou	27	po roce
R2	56	technik v elektrárně	s manželkou a dětmi	21	hned
R3	62	v důchodu, malíř	s partnerkou a dětmi	19	po pěti letech
R4	63	filmový produkční	sám	25	hned
R5	52	podlahář	s manželkou a dětmi	19	po patnácti letech další experimentální užití, finální nastoupení na dráhu uživatele až dvacet jedna let po prvním užití
R6	51	obchodní ředitel	s manželkou	25	po sedmi letech
R7	53	realizátor interiérů	sám	16	hned
R8	73	farář	s manželkou a dětmi	50	hned

Obsah této podkapitoly měl blíže charakterizovat participanty výzkumu. Slouží k tomu, aby si čtenář udělal obrázek o jednotlivých respondentech, uživatelích marihuany starších padesáti let, před tím, než je budu rozebírat podrobněji v následující analýze.

3.2 Kariéra užívání marihuany

V této části práce se budu podrobněji zabývat uživatelskou kariérou participantů tohoto výzkumu. Pochopení současných vzorců užívání a především rozklíčování vzniku pravidel a

jejich dynamiky není možné bez přihlídnutí do uživatelské historie. Vyextrahování „uživatelské kompetence“² by jistě bylo možné i tak, avšak bylo by pouze plochým popisem bez rozsáhlejších souvislostí. Na základě podobnosti sloučím různé průběhy uživatelské kariéry a již v této kapitole okrajově zmíním různé faktory, které mají vliv na jejich dynamiku obnášející různá období zvýšené nebo naopak snížené frekvence užívání případně období abstinence.

Začátek kariéry užívání marihuany (a drog obecně) je zpravidla stanoven na iniciační (první) užití, ke kterému jedince vedou různé motivace. V případě mého vzorku šlo většinou o zvědavost někdy spojenou s touhou vyzkoušet něco zapovězeného (to je vlastní jediném respondentovi, který se poprvé jako uživatel setkává s marihuanou až v devadesátých letech, kdy začíná tato droga být demonizována po dlouhých letech opomíjení represivními složkami), ostatní participanti se s ní setkávají ještě před sametovou revolucí.

Věk, ve kterém byla marihuana poprvé užita, se také různí v širokém rozsahu od 15 do 50 let věku. Subjektivní reflexe stavu intoxikace po prvním užití vykazuje rozdílnost od nerozpoznání účinku, přes příjemné pocity sounáležitosti a pohody až po silnou fyzickou nevolnost a negativní dopady na psychiku po dobu intoxikace. Charakter první zkušenosti byl do jisté míry určující pro další užívání. Někoho tato zkušenost odradila nebo nezaujala a k marihuaně se pokusně vrátil až po mnoha letech, někoho naopak účinek užití marihuany uchvátil a nastoupil dráhu uživatele marihuany prakticky již prvním užitím.

V této kapitole jsem objasnil, proč je důležité se v této práci zabývat uživatelskými kariérami. V následujících dvou podkapitolách se budu zabývat uživatelskou kariérou účastníků výzkumu, různým výkyvům v užívání a jejich důvodům. První podkapitola se věnuje historii užívání do dvanácti měsíců před uskutečněním rozhovoru, další se věnuje poslednímu roku užívání (současnému vzorci užívání).

²„Uživatelská kompetence“ neboli vědomosti, jejichž určitá míra umožňuje jedinci užívat marihuanu tak, aby toto užívání bylo udržitelné v tom smyslu, že bude percipováno jako příjemné a přínosné a že negativní jevy spojené s užíváním budou eliminovány tak, aby mohlo být užívání nadále udržitelné. V tomto významu bude tento pojem používán v celém textu.

3.2.1 Od iniciace do 12 měsíců předcházejících rozhovoru

Jak již bylo zmíněno, nelze pochopit současné užívání, neznáme-li jeho historii. Té se věnuje tato podkapitola. První užití nutně nezapočíná aktivní uživatelskou kariéru. Uživatelem marihuany se jedinec stává až ve chvíli, kdy je schopen si užívání marihuany odůvodnit jako něco, co mu přináší nějaká pozitiva, musí být schopen si užít stav intoxikace, takzvaný rauš [Becker 1953: 235].

Participant mého výzkumu marihuanu poprvé užili v rozmezí 16 a 50 let věku, horní i spodní hranice jsou však výjimkou, šest z nich poprvé okusilo marihuanu mezi 19 a 27 rokem věku. Charakter první zkušenosti měl vždy vliv na následný vzorec užívání, ať už krátkodobý, kdy první stav intoxikace THC vedl k paranoidním stavům a respondent vypověděl, že ho tato zkušenost na čas odradila od užívání marihuany (R1), nebo i dlouhodobý vliv, kdy při první intoxikaci nebyly rozpoznány žádné účinky drogy, což mělo za následek zklamání a tento respondent následujících patnáct let marihuanu neužil (R5).

„R1: No, pak sem měl jako šílenej bad trip první. Opravdu jako paranoiou pěknou, s tím, že sem, bylo mi blbě, ztuhl sem, začal se mi... Ona byla taková jako exkluzivní to, krásná ženská (zkušená uživatelka, která spolužila s respondentem, poznamka autora), ale nikdy sem jí tak uplně nevěřil, nikdy sem si nebyl jistej, na čem sem. Takže potom mě přepadlo, dokonce mě přepadlo, že mě chce zabít, že mě otrávil a tak dále. Že se bude kochat mým umíráním. Zalezl sem do koupelny a za 2 hodiny sem vylezl zcela vyléčeněj z bludů, ale na nějaký čas i z hulení, protože to byl, neměl sem chuť to nějak, upřímně řečeno, opakovat.“

„R5(...) tak to bylo naprosto o ničem. Prostě se nic nestalo. T: Takže jste nezaznamenal vůbec žádný účinky? R5: Vůbec žádný účinky sem nezaznamenal a měl sem z toho pocit, že je to naprosto přeceňovaná a zbytečná věc. T: Jo, takže všichni o tom básnili a užívali si to a vy jste v tom nic nespatriřil? R5: Jo, tak nějak. T: A postupně jste v tom začal něco nalézat? R5: Potom sem v tom nic nepodnikal a vlastně až někdy v roce 96, 97, sem se k tomu dostal náhodou přes kolegu v práci.“

Ve většině případů byla iniciační zkušenost pozitivní a touto událostí (s výjimkami odkladu) začíná uživatelská kariéra s různou frekvencí užívání. Vzorce užívání mých

respondentů jsou velice různorodé, někteří užívají se stejnou frekvencí od první zkušenosti, jiní absolvují různě dlouhá období dobrovolné nebo nedobrovolné abstinence a mění se u nich frekvence užívání.

Poměrně konstantní vzorec užívání bez období abstinence nebo naopak období vyšší frekvence užívání jsem identifikoval pouze u respondenta R2, který užíval od svých dvaceti let pravidelně jednou až dvakrát měsíčně. O něco méně pravidelnosti vykazuje respondent R8, který od iniciace užíval s frekvencí jednou za dva měsíce s výjimkou jednoho roku, kdy byl na dobrovolnickém projektu v USA, kdy se frekvence užívání zvýšila na jedno užití za deset dní. Tato pravidelnost s nízkou frekvencí užívání je určena tím, že oba dva tito respondenti mají úzce specifikované příležitosti, kdy je vhodné užít, což je dáno situacemi, které oni považují za vhodné ke konzumaci marihuany. Zdrojem marihuany jim navíc vždy byli přátelé případně jejich děti, vždy jim byla zprostředkována a poskytnuta k přímému užití. Tito respondenti si, dle svých slov, sami ani nebyli schopní marihuanu zpracovat do konzumovatelné formy (marihuanové cigarety, takzvaného jointu), což výčet příležitostí opět zužuje.

Druhým identifikovaným vzorcem je nastoupení dráhy uživatele hned po iniciační zkušenosti s nepravidelnou frekvencí užívání. Do této kategorie spadají dva respondenti (R4, R7). Pro tyto respondenty je charakteristický nárůst frekvence užívání spolu s prvním výnosem z jimi pěstované marihuany. Výnosy³ z pěstování jsou u tohoto vzorce z velké míry určující pro následnou frekvenci užívání. Oba dva tito respondenti první rok užívali dvakrát do měsíce při příležitostech setkání s přáteli, kdy někdo marihuanou disponoval, v rámci tohoto roku oba dva podnikali úspěšnou snahu o vypěstování vlastní marihuany. Jako důsledek sklizně u R4 frekvence užívání rapidně stoupá na jedno užití každý den večer po dobu následujících pěti let, posléze se frekvence zvyšuje až na tři užití denně standardně ráno, po obědě a večer. Tento model užívání vydrží respondentovi až do doby před deseti lety, kdy se vrací k modelu každodenního užívání pouze večer, který udržuje do současnosti. R7 užívá po první sklizni pravidelně oba dva víkendové dny a zpravidla jednou až dvakrát v týdnu. Po roce však odchází na vojnu, která se mu protáhne na čtyři roky z důvodů neposlušnosti, po celou tuto dobu nuceně abstinuje. Po vojně se k marihuaně vrací a užívá dvakrát až třikrát

³ Výnosy marihuany jako plodiny, tedy konkrétně neoplozené samičí květenství vhodné k užívání. Pordrobněji: [Gabrhelík, Miovský, Zábranský 2008: 126-128]

týdně s občasnými víkendovými výkyvy směrem k vyšší frekvenci užívání v rámci setkání s přáteli. Tento vzorec udržuje do současnosti.

Další kategorií jsou respondenti, které první zkušenost nějakým způsobem na určitou dobu od užívání marihuany odradila (nerozpoznání účinků – R6 nebo negativní dopady intoxikace na fyzický nebo psychický stav – R1, R3, nebo zvláštní případ, který zastupuje oba dva tyto typy odkladu užívání u účastníka R5) a po uběhnutí této doby nastoupili na dráhu uživatele marihuany s nepravidelným vzorcem užívání s různými nárůsty nebo poklesy frekvence užívání z různých důvodů.

Účastník R6 při iniciaci neevidoval žádné znaky intoxikace, což byl důvod (spolu se ztrátou kontaktu se známým, se kterým poprvé užil a tím i ztráty zdroje marihuany) toho, že dalších sedm let neužíval. Kariéru uživatele pak započal až po seznámení se s určitou skupinou lidí. S nimi tehdy užívá zpravidla každý víkend dvakrát denně po dobu čtyř let. S tím, jak klesá frekvence výskytu typických situací, při kterých tento respondent užíval (návštěva chaty, na kterou společně s přáteli jezdil), klesá i jeho užívání, které je vztaženo zejména k této konkrétní skupině uživatelů a ke konkrétní situaci (víkend na chatě). Jeho užívání poté kolísá mezi jedním a dvěma užitími měsíčně v závislosti na situacích, kdy se scházel se zmíněnou partou buď za účelem návštěvy hudební akce nebo na chatě.

Uživatelé R1 a R3 oba prošli nepříjemnou iniciační zkušeností, která je na dobu jednoho roku u účastníka R1 a dobu pěti let u účastníka R3 od užívání marihuany odradila. Oba se k droze nakonec vrátili, což do jisté míry i ovlivnilo prostředí undergroundu, ve kterém se oba dva pohybovali a ve kterém bylo tehdy dle jejich slov užívání marihuany běžné. Oba také od druhé, již pozitivní, zkušenosti užívali podobnou frekvencí třikrát do týdne. R1 takto užíval tři roky ať už sám po večerech nebo s přáteli na různých kulturních akcích. Poté postupně v průběhu jednoho roku přešel na vyšší frekvenci jednoho užití denně, toto období pak trvalo cca pět let až do roku 1981, kdy emigroval do Holandska. S ohledem na tuto změnu prostředí se mění i jeho vzorec užívání, který musel tento uživatel přizpůsobit neznámým podmínkám. Dle svých slov nechtěl provokovat a tak se spíše pomalu adaptuje na holandský model fungování uživatelů konopných drog, který v jeho případě obnáší obstarávání si marihuany v takzvaných *coffee shopech*⁴ a užívání spíše o samotě doma.

⁴Tento pojem označuje obchody, kde se dá v Holandsku legálně koupit marihuana.

V průběhu jednoho roku se tento uživatel aklimatizuje a udržuje vzorec užívání na jednom jointu denně, zpravidla večer. Tato frekvence u něj přetrvává dodnes, kdy už pět let bydlí napůl v České Republice, napůl v Holandsku, s výjimkou dvou let častého užívání až třikrát denně před dvaceti lety. R3 užíval zmíněnou frekvencí třikrát do týdne po dobu dvaceti let, kdy mu byla diagnostikována rakovina hrtanu, a musel podstoupit operaci, po které ze zdravotních důvodů rok abstinovat. Posléze se k marihuaně opět vrací a užívá dalších deset let s frekvencí dvakrát týdně, která se postupně zvyšuje na současné čtyři užití týdně s občasnými obdobími absence ze zdravotních důvodů a občasnými obdobími nárůstu míry užívání na dva jointy denně v době rozhovoru z důvodu termínu výstavy obrazů (ve stavu intoxikace se tomuto respondentovi lépe maluje).

Poslední participant R5 je specifický tím, že se od marihuany odvrátil dvakrát, z výše zmíněných důvodů (nerozpoznání účinků a negativní dopady intoxikace na fyzický či psychický stav). Po prvním užití nerozpoznal žádné účinky, což vedlo k tomu, že marihuanu nahlížel do dalšího užití jako přeceňovanou a zbytečnou věc. Patnáct let po první zkušenosti se s marihuanou opět setkává a opět je nemile překvapen, tentokrát mu navozuje nepříjemný depresivní stav, což ho ještě více utvrzuje v tom, že tato droga není pro něj. V obou těchto případech hraje zásadní roli dimenze drug, kdy v prvním případě i jejím dílem nedochází k úspěšné intoxikaci (zřejmě šlo o marihuanu s nízkým obsahem psychoaktivních látek), v případě druhém se naopak uživatel neočekávaně setkal se vzorkem s vysokou potencí (vysokým obsahem psychoaktivních látek). Tato zkušenost ho od užívání odradila na další čtyři roky, kdy už si byl schopen navodit příjemný stav a od té doby užívá již dvanáct let s frekvencí třikrát až čtyřikrát do měsíce s občasnými výkyvy k častějšímu užívání po dobu týdne až dvou jednou až dvakrát za rok, kdy s přáteli jede na dovolenou na motorkách a v rámci těchto výjezdů užívá na denní bázi každý večer.

V této podkapitole jsem představil různé průběhy uživatelských kariér, které se u participantů tohoto výzkumu velice různí - od pravidelného vzorce se stálou frekvencí užívání po vzorec s kolísavou frekvencí užívání a obdobími abstinence. Zároveň byly okrajově zmíněny různé faktory, které byly v rámci analýzy metodou zakotvené teorie identifikovány, pojmenovány a byly jim přiřazeny různé hodnoty jednotlivých vlastností, kterých nabývají. Podrobněji se jim budu věnovat později.

3.2.2 Současný vzorec užívání (užívání v posledních dvanácti měsících předcházejících rozhovoru)

Tato kapitola se bude, jak je patrné už z jejího názvu, zabývat současným vzorcem užívání, který jsem stanovil jako rok před konáním rozhovoru. Použití tento časový úsek mi přišlo jako příhodné vzhledem k tomu, že v jeho rámci se jednalo většinou o ustálený vzorec jen s malými nepravidelnostmi, který byl uživateli ustanoven po dlouhých letech uživatelské kariéry těžících z dlouhodobé zkušenosti s marihuanou. Důležitým faktem je, že současný vzorec užívání již obsahuje většinu pravidel, která jsem v rámci analýzy rozhovorů identifikoval. Především, že se jejich vývoji ještě nebudu věnovat podrobně, to učiním v závěrečné kapitole analytické části, kde bude popsána jejich evoluce. Tato část textu zabývající se současným vzorcem užívání má, stejně jako část předchozí za úkol vystavět jakousi scénu, na které se bude později odehrávat dynamické drama vzniku a ustavování pravidel. Budu se postupně věnovat kariérám s nejvyšší frekvencí užívání sestupně k těm s nejnižší.

Participantů výzkumu R1 a R4 posledních rok užívají s denní pravidelností nejčastěji večer, v případě R1 nejčastěji o samotě, u R4 pak nejčastěji ve společnosti přátel v hospodě (občas ale R1 užívá s přáteli a R4 o samotě). S vyšší frekvencí vzrůstá i počet pravidel, kterých mají tito respondenti nemálo. Základním jmenovatelem pravidel obou dvou respondentů je, že by nikdy neužili před povinnostmi, což je častěji skloňováno u R4 (vzhledem k tomu, že je stále zaměstnan a má vícero povinností než penzionovaný R1). Toto pravidlo zásadně ovlivňuje situace vhodné k užití a tím reguluje frekvenci a vhodnou denní dobu užívání. Oba dva také mají různá pravidla týkající se dimenze „drug“. Na souboru svých pravidel oba dva většinou lpí a porušení nějakého pravidla je spíše výjimkou (nicméně tato výjimka je častější než u uživatelů s nižší frekvencí užívání). Tito participanti, ač častí konzumenti, oba říkají, že posledních několik let se jim stane jen zřídka, že by se dostali do nepříjemných stavů způsobených intoxikací, tudíž se dá konstatovat, že mají schopnost užít tak, aby jim byl navozený stav příjemný a aby z užití nevzešla ani v budoucnosti žádná negativa.

Respondent R3 vykazuje v posledním roce frekvenci užívání čtyřikrát týdně s občasným účelovým nárůstem (jako tomu bylo například v době konání rozhovoru, kdy již týden užíval dvakrát denně z důvodu blížícího se termínu výstavy svých obrazů, k jejichž

tvorbě mu marihuana pomáhá) a s občasným poklesem frekvence z níže uvedených důvodů. Tento participant se řídí relativně širokou paletou pravidel, na kterých s občasnými výjimkami lpí. Jeho hlavním pravidlem je neužívat v případě nepříznivých životních situací, protože pak intoxikace nepocituje jako příjemnou, z toho důvodu, že v jejím rámci eskalují negativní pocity, obdobně jako eskalují pocity pozitivní za dobře nastavených podmínek užití. Pravidla, která dodržuje, se zaměřují spíše na to, kdy neužít, spíše nežli na to, kdy užít.

Současný vzorec užívání u participanta R7 v posledním roce před uskutečněním rozhovoru je dvakrát až třikrát týdně s občasnými víkendovými výkyvy směrem k vyšší frekvenci užívání v rámci výletů s přáteli. Kromě zmíněných výletů s přáteli užívá spíše sám, skupinové užití lze označit za výjimku. Pravidla se, podobně jako u respondentů R1 a R4, vztahují na dimenzi „drug“ a eliminují užívání před povinnostmi.

Respondent R5 vykazuje již celých dvanáct let ten samý vzorec užívání, který se poměrně stabilně drží na frekvenci tři až čtyři užití do měsíce s výjimkou vždy jednoho nebo dvou týdnů v roce, kdy jede s přáteli na výlet na motorkách. V rámci těchto výjezdů užívá každý den. Vzhledem k tomu, že se tento respondent často pohybuje na motocyklu, má i pravidlo zakazující řízení pod vlivem marihuany. Jako většina ostatních participantů výzkumu má také pravidlo, které nedovoluje užívat před pracovními povinnostmi. Další pravidla se vztahují na vhodné situace, které určuje například jeho fyzický stav, kdy se nesmí cítit nemocný a má také pravidla vztahující se k dimenzi „drug“.

Užívání v posledních dvanácti měsících u respondenta R6 kolísá mezi jedním až třemi užitími měsíčně v závislosti na situacích, kdy se schází se svými přáteli (se kterými dříve frekventovaně užíval) na chatě nebo za účelem návštěvy hudební akce. Pravidla tohoto respondenta se týkají opět dimenze „drug“, opět určují situace, kdy ho čekají nějaké povinnosti jako nevhodné a vztahují se i ke způsobu konzumace marihuany.

Participant mého výzkumu R8 si udržuje jako jediný pravidelný vzorec užívání od iniciace až do současnosti s jedinou výjimkou, která byla zmíněná v předchozí kapitole (nárůst frekvence užívání po dobu jednoho roku). Marihuanu kouří zpravidla jednou za dva měsíce. S ohledem na nízkou frekvenci užívání, na situace, které má stanovené jako vhodné a kterých je pomálu, na fakt, že nikdy nekouřil tabák (sám říká, že proto není schopný pořádně natáhnout kouř z jointu do plic, jako to zvládají kuřáci) a i proto se nikdy nedostal do stavu

intoxikace, který by reflektoval jako nežádoucí, nenastala nutnost nastolení systému pravidel, která by měla omezovat nežádoucí dopady užívání marihuany. Jediné pravidlo, které má, je to, že by neužil marihuanu mixovanou s tabákem. Nicméně za jeho vznikem nestojí užívání marihuany, tímto pravidlem se řídí po celý život, tabák nikdy nekouřil, připadá mu to odporné.

Zvláštním případem je pak respondent s označením R2, který v posledních třinácti měsících, tedy i v posledním roce, neužil ani jednou. V tomto případě jistě čtenáře napadne, proč se tomuto respondentovi věnuji, když má tato kapitola rozebírat vzorce užívání nikoliv neužívání marihuany. Do analýzy jsem ho zařadil z toho důvodu, že mě jednak zajímá kariéra a pravidla tohoto respondenta předtím, než začal abstinovat a také proto, že aktuální stav neužívání je důsledkem hraniční negativní zkušenosti a úzkostlivým lpěním na pravidle, které z této situace vzešlo. Tuto situaci bude nejlepší ilustrovat citací z rozhovoru.

„R2: Ale vim, že už po těch dvou šlucích sem si začal říkat, to začíná bejt něco divnýho. Vyloženě špatně jako, fyzicky, od žaludku a sem si sednul, šílenou žízeň, vůbec ale vůbec sem se nemohl hejbat. Teda mohl sem se hejbat, ale jakmile sem hejbnul rukou, tak mi bylo šíleně špatně. Od žaludku a teď sem cejtil, normálně, jak se zužuje to vidění, jak prostě du do prdele. Kamarád byl tak vynervovanej, že nemohl vymačkat stopadesátpětku, protože se mi zastavilo srdce, říkal, že se mi prej na půl minuty zastavilo srdce normálně.“

V této kapitole měl čtenář možnost se seznámit se současnými vzorci užívání, které u většiny respondentů nevykazují vysokou míru podobnosti a pohybují se od vysoké frekvence denního užívání přes užívání jednou za dva měsíce až po faktické období abstinence. Okrajově jsem se již zabýval pravidly a tím, co ovlivňují nebo přímo zakazují. Ta podrobněji popíši v příští kapitole, kterou považuji za stěžejní kapitolu své práce a která by měla dát smysl předchozím analytickým kapitolám.

3.3 „Drug“, „Set“ a „Setting“ jako určující složky uživatelské kompetence a pravidel a dynamika těchto pravidel

V této části analytické kapitoly se budu věnovat třem složkám kontrolovaného užívání podle Normana Zinberga: „drug“, „set“ a „setting“. Co tyto pojmy znamenají, již bylo

objasněno v úvodní teoretické části práce, nyní se jimi budu zabývat konkrétněji a na příkladech budu prezentovat, jak účastníci tohoto výzkumu s touto trojicí pojmů pracují, jaká pravidla z nich plynou a jak se tato pravidla mění v čase.

Zakotvená teorie je, jak bylo zmíněno, induktivně-deduktivním procesem, tato induktivně-deduktivní taktika byla použita v analýze, kdy jsem vycházel ze Zinbergovi konceptualizace faktorů ovlivňujících kontrolu užívání a kdy bylo na datech ověřeno, že je tato konceptualizace dobře využitelná v tom smyslu, že v interakci s participanty výzkumu byla platná a že osoba tazatele i participanti výzkumu pojímali téma obdobně. Ačkoliv ze strany tazatele nebyly Zinbergovi prvky kontroly explicitně zmiňovány nebo vysvětlovány, respondenti v rozhovorech se jim věnovali a rozebírali jejich funkci a účinek na vzorce užívání vlastní jejich osobě.

Na začátek je ještě nutno podotknout, že různá pravidla se často uplatňují souběžně. Situace, ve které reálně dochází k užití marihuany, je často souběhem působení několika pravidel, zásad.

K dynamice pravidel kolem užívání marihuany bych chtěl ještě předeslat, že tato pravidla jsou většinou ustavována na základě negativní zkušenosti a na následné snaze toto negativum eliminovat. Za stavem intoxikace, který by respondent označil jako nežádoucí nebo nepříjemný, však nestojí úplně jasný viník. Z toho důvodu je ustavování pravidel dlouhým procesem s nejistým výsledkem. S identifikováním faktoru nebo častěji více faktorů, které vedou k nežádoucím stavům po konzumaci, mnohdy pomáhá uživateli jeho zkušenější kolega. Někdy jsou pravidla od takových uživatelů pouze přejímána bez nutnosti osobní zkušenosti.

3.3.1 „Drug“

Faktor „drug“, neboli farmakologické vlastnosti konkrétní drogy, například čistota drogy, potence, její případné příměsi, účinky na organismus a různé působení zároveň s ostatními drogami, je účastníky tohoto výzkumu často zohledňován při snaze dosáhnout příjemného rauše. Participanti se nejčastěji zabývají pomocí marihuany, rádi mají přehled o

jejím zdroji, řeší různé účinky jednotlivých „modelů“⁵ marihuany (některé odmítají). Někdo například užívá jen venkovně pěstovanou a chemicky nehnojenou marihuanu.

Prostřednictvím následujících výňatků z rozhovorů bych čtenáře rád seznámil s tím, jak respondenti zohledňují „drug“ jako důležitou proměnnou v rovnici, jejímž výsledkem je v ideálním případě příjemně vnímaná intoxikace bez negativních dopadů.

První příklad ukazuje nezkušeného uživatele a jeho první setkání s drogou, po kterém se mu udělalo fyzicky nevolno a zpětné uvědomění si chyby vedoucí k tomuto stavu (kombinace alkoholu s následným užitím marihuany). Toto uvědomění nemuselo být nutně okamžité, ale vzhledem k tomu, že v průběhu rozhovoru se respondent nijak opakovaně nezmiňoval o podobných případech (právě naopak, hovořil několikrát o zásadě neužívat marihuanu ve stavu opilosti), dá se usuzovat, že nedlouho po oné negativní zkušenosti, byla identifikována její příčina a pravidlo bylo vytvořeno.

„T: A nejdřív se zeptám – tvoje vůbec první setkání s trávou – kdy to bylo, jestli si vzpomeneš. R7: Já, to sem se zesral, zblil, zechcal, všechno dohromady. (...) T: Tak teda po týhleť první zkušenosti, bál ses toho, že to bude špatný, ten samej stav? R7: Ne, nebál sem se, já sem prostě...to byl můj problém, že sem byl nalitej. Takový ty lidi, který to trousili, který si dali dvě piva, ty byli v pohodě.“

Na následujícím příkladě vidíme, jak uživatel na základě potence marihuany uzpůsobuje užívané množství. Vznik tohoto pravidla je nutně podmíněn znalostí potence vzorků, ideálně i znalostí zdroje marihuany. Tyto podmínky respondent splňuje obě, v Holandsku má svůj oblíbený coffee shop a oblíbený model marihuany a v ČR zase zná své přátele a jimi pěstovanou marihuanu, kterou od nich dostává. Taková zásada vzniká postupně a různě se vyvíjí s tím, kde se jedinec pohybuje, jakou marihuanu konzumuje a s tím, jaké jsou výsledné stavy intoxikace.

⁵ Model marihuany neboli konkrétní vzorek marihuany určený ke konzumaci s různým obsahem psychotropních látek a různými účinky na konzumenta (obsah těchto látek je ovlivněn jednak konkrétní odrůdou marihuany a různými pěstebními podmínkami, tyto proměnné určují výsledný charakter výpěstku. Jde o běžný slangový výraz uživatelů marihuany.

„R1: (...) Oni maj (V Holandsku, poznámka autora) čím dál tím novější, modely, který sou opravdu často zabijácký. Když přijedu z Čech do Holandska, tak prostě místo třech až čtyřech jointů jeden, jo. To je asi tak ten poměr – myslim ty domovinky, nic jinýho tady neznám. „

Následující ukázka ilustruje, jak respondent užívá drogu vyšší potence tak, aby předešel nežádoucí nadměrné intoxikace. U tohoto respondenta jde o preventivní opatření, které vzniklo jako důsledek silně negativního zážitku intoxikace po užití vyššího množství silného vzorku (vyšší síla vzorku = vyšší potence)

„T: Takže třeba když víte, že ten váš kámoš, já nevim, co si pěstuje, ve skříni nějaký skunky, tak když víte, že je to takhle něco silnějšího, tak si na to dáváte pozor? R6: No, dám si míň, samozřejmě. Jen tak sklouznu po povrchu, maximálně se opravim... Tohleto teda nepřeháním, to nepřeháním.“

Zde respondentova výpověď nese následující význam: participant R6 užije nejprve malé množství, počká na účinek, když usoudí, že intoxikace není dostatečná, užije ještě. Tento mechanismus postupného přijímání k dosažení žádoucího stavu je umožněn faktem, že marihuana je v případě jejího kouření snadno titrovatelná (dávkovatelná) droga [Miovský a kolektiv 2008: 79].

Další příklad ilustruje respondentovu preferenci takzvaných přírodních modelů (venkovně pěstovaná marihuana nehnojená chemickými hnojivy). Na této preferenci je pak vystavěno pravidlo, že tento uživatel ani nemusí ochutnávat konkrétní model, když vidí, že při jeho kouření se spoluúčivatelé ihned po vdechnutí kouře rozkašlou a odmítá ho, poněvadž je přesvědčen, že v takovém vzorku musí být hodně „chemie“. Venkovně pěstovaná marihuana má zpravidla nižší obsah účinných látek, toto pravidlo slouží jako prevence konzumace odrůd pod umělým osvětlením, které mají obsah účinných látek vyšší [Miovský a kolektiv 2008: 70-89].

„R5: (...) když je to taková ta štekací tráva, když se po tom člověk rozštěká, tak se na to vyseru, protože mám pocit, že tam je asi hodně chemie, že to nevyrostlo na zelený louce. T: Jo, takže nějaký přehnaný chemky.. R5: No, když vidim ostatní, jak začnou hned štekat, tak na to kašlu. T: Takže to ani nemusíte ochutnávat? R5: Ani to nemusim ochutnávat, vidim, jak jim to cvičí s žaludkem a to mi stačí.“

Chceme-li znát původ tohoto pravidla, musíme znát původ preference přírodních modelů. Ta je dalším důsledkem výše zmíněné situace nadměrné nežádoucí intoxikace.

Posledním ilustračním příkladem bude pravidlo převzaté od zkušeného uživatele. To poskytuje následující radu: konzumuje-li uživatel drogu sám, je lepší užívat pomocí takzvané „šlukovky“⁶, která umožňuje lepší dávkování. Vývoj tohoto pravidla začíná pravděpodobně u zmíněného zkušenějšího uživatele. Toto pravidlo může existovat klidně i několik desítek let a může být předáváno mezi uživatelskými generacemi jako jistá forma dědictví. Nicméně lze tvrdit, že prvotním impulsem zde byla snaha dostat se jen do kýženého stavu a nikoliv za něj. Tak aby byl stav intoxikace stále shledáván jako příjemný.

„R6: A když hulím sám, tak si dám už radši z tý šlukovky, no, to mi tenkrát poradil jeden kámoš, že je nejlepší, když hulíš sám, dát si to z tý šlukovky, protože víš, kdy máš dost. (...).“

Pravidla vycházející z dimenze „drug“ jsou u mých respondentů, uživatelů marihuany starších padesáti let, relativně častými, protože znalost následků konzumace marihuany různých vlastností je důležitou proměnnou, kterou je nutno zvážit na cestě za příjemným raušem. Vnímání konopného rauše jako příjemného a něčím přínosného, je jednou z podmínek toho, aby bylo toto užívání jedincem percipované jako udržitelné. Příjemné může být také jen za podmínky minimalizace negativních dopadů užívání, k čemuž napomáhá tvorba pravidel, jež nežádoucím jevům předchází.

Pravidla vycházejí z faktoru „drug“ se zaměřují na preferenci určitých modelů marihuany jako prevence nežádoucí vysoké míry intoxikace, na způsob konzumace drogy ze stejného důvodu. Dále se zaměřují na prevenci konzumace marihuany v případě možného působení jiné látky, například alkoholu, kdy se uživatel ocitá v nežádoucích stavech intoxikace, na znalost potence různých modelů marihuany s ohledem na jejich účinky a zohlednění tohoto na dávkování.

⁶ Další slangový výraz – šlukovka je dýmka, jež pojme jen malou dávku marihuany, tudíž se hodí pro individuální užití, kdy není spotřebováno větší množství konopného materiálu.

3.3.2 „Set“

„Set“ neboli osobnost a postoj uživatele v situaci užití drog je vedle „drug“ dalším důležitým faktorem, který určuje výsledný stav intoxikace, s nímž participanti tohoto výzkumu vědomě pracují a zohledňují ho. „Set“ nabývá různých hodnot, z nichž některé respondenti hodnotí jako vhodné jiné jako nevhodné pro užití marihuany. V datech jsem identifikoval různá pravidla, kterým slouží „set“ jako základ. Podobně jako je tomu u „drug“, pravidla často vychází z negativních zkušeností a mají za úkol předcházet jejich opakování, čímž je usnadněna příjemná intoxikace. Na několika výňatcích z rozhovorů níže bude ukázáno, jak účastníci tohoto výzkumu zohledňují tento faktor.

Například tento respondent užívá pouze v případě, když „na to má náladu“. Nálada zastupuje „set“. Z toho plyne následující pravidlo – přestože je respondentovi nabídnuta marihuana, on nemá náladu („set“ není vhodně nastaven), tudíž není splněna podmínka užití a výsledkem této rovnice je odmítnutí.

„T: Jo... A takže to není tak, že byste si pravidelně, jako vždycky, když jdete do hospody s těma kámošema, zahulil? R5: Nemám tu potřebu si zahulit. T: Ale hulí se tam pravidelně? R5: Hulí se tam... Tak to cígo (joint; poznámka autora) okolo mě de a já, když nemám náladu, tak si nedám.“

Na následujícím výňatku z rozhovoru je možné identifikovat schopnost řídit stav rauše. Zde je žádoucím „setem“ stav, kdy si je respondent vědom své schopnosti řídit tok asociací tak, aby byl rauš příjemný, a zároveň musí být v takovém „setu“, kdy je dostatečně motivován tuto dovednost použít.

„R1: Takhle, v posledním desetiletí už nemám žádný úzkostný stavy. Může se stát, že jednou za čas, když si dám pořádnýho jointa, tak mě začnou pronásledovat takový představy jako: „Hmmm, 70 let, co tě čeká, jaký nemoci dostaneš, umřeš, protože už ti jako...hmm...hmm.“ Ale s tím si jako poradím a nikdy nemám pocit. Nikdy nemám žádnou hypochondrii ve smyslu, že bych začal mít pocit, že tohleto nejde nebo tam to nejde, ne. A když člověk dostane a já to už

asi trošičku umim, řídit ty asociace, ne se prostě bourat do nějakých oblastí, který sou člověku nepříjemný, ačkoliv tam sou. Tak myslim, že už mě bad tripy⁷ nepřepadaj vůbec.“

V tomto případě je respondentem explicitně zmíněn určitý vývoj v čase. Tudíž se dá usuzovat, že schopnost řídit asociace a přecházet tím nežádoucím stavům, je schopnost naučená, vycházející z předchozích zkušeností s bad tripy a identifikací jejich původu, o kterých respondent v interview hovoří.

Další ukázka prezentuje často zmiňovanou zásadu vycházející z uživatelské zkušenosti a to, že by se marihuana měla užívat jen v pozitivním naladění, jak říká respondent „jenom v radostech“, pozitivní pocity se totiž stávají intenzivnějšími, stejně je ale tomu i s pocity negativními, jak referuje většina účastníků tohoto výzkumu.

„R3: Ted' si dám tak jointa dvakrát denně. Ale někdy mám období, kdy si ho nedám třeba čtrnáct dní. To je v podstatě, člověk by měl tyhle věci prožívat opravdu jenom v radostech, protože když hulí trávu ve sračkách, tak ho to hodí ještě do větších. A nejen zdravotně, hlavně psychicky.“

Zásada užívat „jenom v radostech“ však neprostupovala celým vzorkem. Identifikoval jsem i jedince, který užíval marihuanu jako relaxant po náročných situacích, aby se uklidnil.

„R1: Jinak další chvíle, kdy jde kouřit, pokud má člověk za sebou stresovou situace i má volno, abych tak řekl, tak jako na odreagování, jo. Někdo může si jít zaboxovat, někdo může tohle nebo tamto, ale, je to pro mě jeden ze způsobů, jak to docela smysluplně, abych tak řekl, použít.“

V případě dvou respondentů s nejnižší frekvencí užívání jsem neidentifikoval žádné vědomé zacházení s faktorem „set“. Následující ukázka dobře ilustruje, proč to ani není potřeba. Tito respondenti užívají sporadicky, navíc mají velice specificky nastavené situace vhodné k užití. Tyto situace jsou takového rázu, že je při nich uživatel zpravidla dobře naladěn.

⁷ Bad trip neboli „Akutní psychické komplikace po užití konopných drog [Dvořáček 2008: 250].“

„T: No a máte třeba zkušenost s tím, že vám třeba tráva sedne do konkrétních emocionálních stavů? Jak když ste třeba veselej, tak ste veselejší? Jako jestli je nějaký rozdíl v tom stavu, kterej ta tráva navodí podle různých okolností? R2: No, já vždycky, když sem si tu trávu dal, tak to bylo ve stavu, kdy sem byl spokojenej, no... Takže žádný jako negativní zkušenosti s tím nemám.“

„Set“ je důležitým prvkem, který je vhodné zohledňovat při užívání jakýchkoliv drog, tedy i marihuany. V této kapitole jsem na různých příkladech ukázal, jak účastníci tohoto výzkumu pracují s proměnnou „set“, která je důležitým určujícím faktorem toho, jak proběhne intoxikace a jaká bude, případně jaké negativní dopady bude tato intoxikace na jedince mít.

Pravidla identifikovaná v mém vzorku týkající se pojmu „set“ se zaměřují na hodnotu emočního nastavení v okamžiku užití. Vhodnou hodnotou „setu“ pak může být stresová situace, kdy je užito za účelem odreagování se, dále za účelem eskalace příjemných pocitů. Zmíněno bylo i, respondent „musí mít náladu“, což je také odkazem na „set“, v tomto případě ho respondent musí vnímat jako vhodný s ohledem na okolnosti, aby byl ochoten užít a aby byl stav intoxikace vnímán jako příjemný.

3.3.3 „Setting“

„Setting“ neboli prostředí, ve kterém je droga užita, je posledním ze tří zmíněných „stavebních kamenů“ pravidel kolem užívání marihuany, která vznikají za účelem eliminace negativních dopadů tohoto užívání a jsou podmínkou k příjemnému stavu intoxikace. „Setting“ je už ze své definice obsáhlým pojmem, na příkladech bude opět ukázáno, jak s ním účastníci tohoto výzkumu zachází.

Jeden z respondentů užíval pravidelně s konkrétní skupinou přátel, což ilustruje první výňatek, na druhém je vidět, že v rámci akce s jiným seskupením lidí, není „setting“ natolik vhodný, aby byla marihuana užita. V případě tohoto konkrétního účastníka výzkumu je tedy „setting“ značně omezený, čímž jsou omezeny i vhodné příležitosti.

„R6: No, my sme měli tu chatu, tam sme jezdili a tam to probíhalo. Ale samozřejmě, že sme nehulili jenom tam, v rámci těch našich společnejch akcí sme hulili všude možně, pak sme

taky třeba v týhle novější době byli schopný odletět do Amstru a užít si tam 4 dny. Nebo sme si pučili v Amsterdamu lod', tejděn sme jezdili po kanálech a do toho sme si to užívali.“

„R6: (...) Ted' sme třeba byli s manželkou na horách 4 dny, sme se vrátili včera, předevcírem a vezl sem to tam s sebou, s tím, že s tou partičkou, která je uplně jiná, s těma sme jezdili na vodu. Vždycky všichni říkali, hele, Milane, že máš s sebou určitě něco? A já říkám: No samozřejmě. Ale vůbec tam na to nepřišlo, nějak se mi do toho nechtělo. (...) Na tý chatě s těma druhejma známejma je to většinou přirozený vyústění situace, jako.“

Další příklad ukazuje respondenta, který nejčastěji užíval sám, ale někdy byl „setting“ takový, že se užití ve skupině nebránil. „Setting“ také určuje charakter intoxikace, kdy v případě konzumace o samotě tento participant užívá marihuanu jako relaxant, kdežto v jiném nastavení působí marihuana jinak. Zde její sdílené užití rozproudilo zábavu.

„T: Ale měl jsem na mysli spíš nějakou situaci, že jak si říkal, když si chceš vyčistit hlavu, tak si zahuliš, tak jestli je ještě něco...nějaká další typická situace, kdy si to dáš? R7: Nejenom vyčistit hlavu. Když je nálada. Ale to je zase lepší, když je víc lidí, žejo. Ted' sem to mě nedávno tady (v podniku, kde se konal rozhovor, poznámka autora), to byla hrozná prdel. Je to tak tejděn. Hrozná prdel... Sme dali brko. Před tím to bylo takový mrtvý a najednou. Ne, je to sranda a hlavně to je zdravý. Nebo já tvrdím, že je to zdravý.“

Níže uvedená výpověď prezentuje užívání fixované na akce s přáteli, kteří si „pravidelně prásknou“, tedy pravidelně užívají marihuanu. V tomto případě je konkrétní „setting“ vůbec podmínkou užití marihuany. A jeho určitá specifická (přátelé – uživatelé a místa, kde se vyskytují), určuje charakter intoxikace.

„T: Takže vlastně od začátku. Do nedávna to bylo tak, že prostě příležitostně jste se k někomu přidal, když se hulilo? R2: No, tak mám kamarády, který si pravidelně prásknou, tak vždycky prostě byl nějak zdroj. (...) T: Třeba nějaký hudební festivaly? R2: Tak tam vždycky nějaký prdík bejval, jasně... T: A tam je to třeba častější? Na těch hudebních festácích? R2: No, tam sou ty kamarádi, že jo... Jako já si to nikdy, jak sem říkal, že sem s tím začínal, sem si to dal doma, to bylo snad jedinkrát, kdy sem si to dal sám.“

Pakliže „setting“ určuje sociální prostředí vhodné k užití, lze usuzovat, že většina ostatních případů není vhodná. Častěji se v datech objevoval „setting“ popisující vhodné situace spíše než ty nevhodné, kterých bylo pomálu a z nichž jsem vybral alespoň následující ukázkou.

„T: A mělo na to vaše hulení vliv nějaká životní změna jako událost typu nějakýho partnerství nebo narození dítěte? Nebo podobně, jestli... R3: Ne, to ne, to já v tu ránu respektoval okolí. Když huliš, tak v podstatě s tebou hulí celý okolí. A když je tam malej tvor (dítě; poznámka autora), tak se to nemůže. To je pak automatický, že si to dáš někde venku. Jako tohle respektuju.“

„Setting“, jak je patrné, má nepřehledné množství variací podle místa, času, událostí, osob, které se v daných podmínkách vyskytují atd. Jen některé z nich jsou však vhodné k užití marihuany, z toho důvodu aby užívání bylo shledáváno přínosným, příjemným a aby nemělo negativní následky.

Nejčastěji zmiňovaným nevhodným „settingem“ byly v tomto výzkumu povinnosti různých typů, nejfrekventovaněji z nich byly zmiňovány povinnosti pracovní. Také Cohen a Kaal, ve své studii uživatelů marihuany v Amsterdamu, San Franciscu a Brémách uvádí práci a studium jako nejméně vhodný „setting“ k užití. Jako nejvhodnější „setting“ pak tato autorská dvojice uvádí užití s přáteli, což je v mém vzorku také často zmiňovaný kontext. [Cohen, Kaal 2001: 60-61]

3.4 „Drug“, „set“ a „setting“ v kontextu pravidel

V tomto oddílu bych chtěl propojit výše rozebírané faktory, na jejichž základech jsou stavěna pravidla a na výňatech z rozhovorů ilustrovat, jak pravidlo vzniká, udržuje se a případně i zaniká, aby si o tomto procesu udělal čtenář před následující kapitolou konkrétnější představu. A také bych chtěl uvést příklad, kdy „drug“, „set“ a „setting“ působí najednou a tím určují charakter intoxikace.

Na příkladě rozhovoru s participantem výzkumu R4 ukážu, jak postupně identifikoval původce nežádoucího průběhu intoxikace, kdy trpěl zimničností. Tvrdí, že důvod tohoto

nežádoucího stavu nejprve neznal, nicméně postupem času ho identifikoval v prostředí užití a jeho následné změny. Následkem toho je snaha vyvarovat se takovým případům.

„T: A ještě k těm špatnejm psychickejm stavům – když se vám to stalo, tak ste se naučil třeba jak to eliminovat, nebo proč to vlastně jako se událo? R4: Třeba ta zimničnost? To sem zjistil postupně tohleto. To se třeba stane v hospodě, kde je jako vlhko a pak vyjde ven a má provlhlý oblečení a venku je zima, tak dostane takový uplně stav, že skoro nemůže dejchat, že je takovej zmrzlej, uplně. (...) dřív sem nevěděl, co za tím je a vždycky mě ten stav hrozně štval.“

Nyní ukážu další vznik pravidla a jeho možný zánik. Toto pravidlo je založeno na faktoru „drug“, zároveň je ale částečně sdíleno v uživatelské skupině, ve které se respondent pohybuje, je tedy částečně formováno pomocí faktoru „setting“. Pravidlo se týká ostražitosti vůči vysoce potentním vzorkům marihuany, poněvadž při jejich pěstování jsou často používána chemická hnojiva a tento participant takovou marihuanu nerad konzumuje. Proto, když se takový vzorek ve skupině vyskytne, je na něj upozorněno.

„T: A máš nějakou zkušenost, že by si se třeba dostal k něčemu, řeknu zabijáckýmu, že by si nevěděl o co de a přehulil se tím? R7: No, to se mi stalo třeba po jednom prásku. To ale byly ty chemický sračky. Nějakej skunk, nebo co to bylo, to bylo šílený. Přitom skunk byl dobrej, skunk, před 15 lety ten skunk byl fakt dobrej, to byly dobrý věci. Ale dneska je to taková chemie, fuj. A s těma chemkama, co uměj udělat, jo. To je svinstvo. Já to poznám. T: Jo, takže tohleto nevyhledáváš? Jako když víš, že se tohle někde hulí a dostal bys nabídnuto, tak si nedáš? R7: No, já mám nějakou okruh lidí, co se známe a důvěřujeme si, jo, takže nemám s nima problém, oni se mnou, že jo a léta letoucí si důvěřujeme. T: Jo, takže víš, prostě co od nich dostaneš, že to nejsou žádný chemky. R7: A když něco podobnýho někdo sežene, tak se to řekne – bacha na to, je to takový a takový.“

Zde je možné identifikovat důvod vzniku pravidla – skunky, odrůdy marihuany pěstované se zaměřením na co nejvyšší obsah psychotropních látek, byly ještě před patnácti lety dobré. Pak zřejmě pěstitelé začali používat chemická hnojiva ve vyšší míře, čímž pádem ještě vzrostl obsah THC spolu s obsahem chemických příměsí ve výsledné sušině. To respondent dle svých slov pozná a takovou marihuanu přestal konzumovat. Je však možné přepokládat, že když se obsah chemických látek v těchto odrůdách někdy v budoucnosti sníží (bude tedy odstraněn nežádoucí prvek dimenze drug), tento respondent je přestane odmítat.

Jak bylo zmíněno, k udržování tohoto pravidla napomáhá uživatelská skupina, ve které se tento účastník výzkumu pohybuje. Když někdo z této skupiny má vzorek marihuany, o němž ví, že by nemusel vyhovovat zásadě nekonzumování konkrétních chemicky hnojených odrůd, na tuto skutečnost upozorní.

Na další ukázce z rozhovoru chci prezentovat „drug“, „set“ a „setting“ a konkrétní hodnoty těchto faktorů jako něco, co určuje vhodnou situaci pro užití marihuany.

„R1: (...) Řekl bych, že záleží na partnerce, ale jedna z nejvhodnějších indikací je sex, teda pokud člověk není zkouřenej až moc. Jo, pokud partnerka není, jak se tomu říká, fundamentalistická v tom smyslu: „Seš zhulenej a tak dále, fuj“. Tak musím říct, že vůbec jaksi prožívání věcí teda. Muziky, že jo a v podstatě i co já vim, pohody s kamarádama, kdy se nemusí moc mluvit nebo něco takovýho. A i třeba cesta, do letadla sem se rád zhulil někdy, to není špatný. Navíc to uběhne, ona to bejvá často otrava, já tam lítám často do toho Holandska a to je něco kolem hodiny a hodinu může člověk koukat na souseda nebo opravdu se vznášet. T: Takže obecně se dá říct, že spíše chvíle pohody a... R1: Takhle, kdybych to měl ještě rozšířit, tak na zvýšení chvílí pohod a na zvýšení efektu některých věcí, který člověka jaksi eminentně zajímaj, jo. A nebo jiný vnímání, rozšířený vnímání.“

Z ukázky je možné vyčíst, jaký „setting“ považuje respondent za vhodný k užití. Ten nabývá mnoha hodnot od situace se sexuálním kontextem, přes poslouchání muziky, příjemné chvíle s přáteli až po cestování letadlem. Jak zobecňuje i sám respondent: „(...)na zvýšení chvílí pohod a na zvýšení efektu některých věcí, který člověka jaksi eminentně zajímaj, jo. A nebo jiný vnímání, rozšířený vnímání.“ Dimenze „drug“ je zde také zmíněna, například při příležitosti sexu, musí mít respondent navozen určitý stav, který nesmí překročit, aby byl tento setting nadále vhodný s ohledem na dosaženou míru intoxikace. Konečně faktor „set“ je zde zastoupen zmíněnými „chvílemi pohody“. Tedy když je vnitřní rozpoložení tohoto uživatele takové, že ho vnímá jako „pohodové“, na což má vliv i prostředí, ve kterém se vyskytuje, tedy „setting“, je vhodné užít.

Poslední ukázka v tomto oddíle bude ilustrovat porušení pravidla na základě intervenujících podmínek. Toto pravidlo se týká neuzívání marihuany před pracovními povinnostmi.

„R6: Ale jako přišel za mnou v normální všední den kamarád a říká: mám tady nějakou novinku, sem někde sehnal, nějaká dobrá věc a já říkám: „Ty vole, tady ne, tak pudem do kanclu, kterej je prázdněj.“ Tak sme šli do kanclu, kterej byl prázdněj, dali sme si tam vlastně ve třech a pak sme se šli najíst do hospody. Já sem měl jet do kina autem, sem sednul do toho auta, měl sem automata, nastartoval sem a teď sem najednou zjistil, že vůbec nevím, co mám dělat s těma nohama, bál sem se, že se rozjedou dopředu do těch vrat, před kterýma sem parkoval. Tak sem o tom chvíli přemýšlel a pak sem to auto vypnul a šel sem pěšky do toho kina. (...) No a bylo to hlavně v době, kdy tam nic nehrozilo, v tý práci, že ty kolegyně, který tam dělaly, s tím měli zkušenost díky mně.“

Existující pravidlo nemusí být dodržováno za každých okolností. V tomto případě by respondentův pracovní den proběhl zřejmě standardně, kdyby nepřišel jeho kamarád a nelákal ho k tomu, aby s ním užil donesený vzorek, který byl avizován jako „dobrá věc“. Navíc v té době byli v práci přítomné pouze respondentovi kolegyně, jež do užívání marihuany zasvětil a tudíž se nebál, že by ho prozradily nadřízenému. Navíc se k užití uchýlili v nevyužívaném prostoru, takže pravděpodobnost odhalení byla minimální. Toto pravidlo tedy bylo porušeno z důvodů vlivu intervenujících podmínek, kterými zde byl respondentův kamarád nebádající k užití a situace na pracovišti, která se zdála být taková, že nehrozily negativní dopady užití marihuany.

V této kapitole bylo na několika ukázkách ilustrováno, jak působí faktory „drug“, „set“ a „setting“ v kontextu pravidel a také byl prezentován souběh různých hodnot těchto faktorů jako proměnných určujících charakter intoxikace.

3.5 Dynamika pravidel

Hlavní linie příběhu je o tom, jak se uživatelé učí minimalizovat rizika, které s sebou užívání marihuany přináší tak, aby bylo užívání jimi samotnými reflektováno jako příjemné a přínosné a aby jim nevstupovalo do života nežádoucím způsobem v podobě negativních následků. Tento nejčastěji sebe-edukační proces (někdy jsou však některé vědomosti zprostředkované) a objem poznatků z něj plynoucí, se formuje do podoby „uživatelské kompetence“. Ta pracuje se třemi hlavními proměnnými, kterými jsou „drug“, „set“ a „setting“. Každá proměnná z této trojice se zaměřuje na určitý výsek reality, které dohromady

určují charakter intoxikace a její následky. Uživatelé s těmito proměnnými vědomě pracují (ačkoliv je nepojmenovávají stejně), poněvadž vedou v patrnosti fakt, že jejich různé hodnoty dávají v součtu různé výsledky. Z tohoto kalkulu pak plynou pravidla, která nejčastěji vznikají na základě negativní zkušenosti, kterou když si jedinec projde, snaží se identifikovat její původ (ne však vždy). Podle toho pak upravuje hodnoty „drug“, „set“ a „setting“ tak, aby už se podobná situace v ideálním případě neopakovala. Pravidla se postupem času tříbí, konkretizují, zdokonalují a v datech se dá identifikovat snaha o jejich důslednější dodržování ve snaze o úplnou eliminaci negativ užívání marihuany.

O uživatelské kompetenci se dá říct, že je dostatečná, když je užívání jedincem vnímané jako udržitelné a shledáváno přínosným a když jsou negativa úspěšně eliminována. Jako nedostatečnou můžeme uživatelskou kompetenci zhodnotit, když je užívání vnímáno jako udržitelné a shledáváno přínosným, ale negativa nejsou úspěšně eliminována. Základní intervenující podmínkou, která určuje příběh konkrétněji je pak frekvence užívání.

Ústředním jevem analýzy metodou zakotvené teorie byla v mém případě pravidla užívání. Na následujících řádcích se pokusím objasnit, jak vznikají a vyvíjí se.

Je-li uživatelem identifikováno nějaké negativum užívání marihuany, následuje snaha identifikovat jeho původce v jednom nebo více faktorech „drug“, „set“ a „setting“. Negativní jev může být i takového charakteru, že ho respondent toleruje. V datech jsem identifikoval několik takových příkladů, kdy nejčastěji šlo o mírné zdravotní potíže způsobené kouřením marihuany (což byl u mého výběrového souboru způsob užívání s nejširším zastoupením). V takovém případě byla buď přijata taktika dočasné abstinence, nebo byl zhoršený zdravotní stav přijímán jako jistá daň za percipovaná pozitiva, které užívání marihuany přináší a která dle názoru respondenta značně převažují negativní dopad na zdraví.

Původce nežádoucího jevu není vždy jasný, a proto není automatické, že v případě identifikování nějakého jevu jako nežádoucího, je jedinec schopný ustanovit a přijmout za svá pravidla, které by mu předcházela. Původce lze nejčastěji identifikovat v jednom ze tří faktorů kontroly podle Zinberga „drug“, „set“ a „setting“, které jsou kontextem ústředního jevu, tedy složkami pravidel kolem užívání marihuany. Každé pravidlo je specifické podle různých hodnot, kterých nabývají tyto tři faktory.

Jak bylo řečeno, původce negativa spojeného s užíváním marihuany nemusí být hned identifikován. Když identifikace neproběhne správně nebo vůbec, nežádoucí jev se může opakovat (s různou intenzitou a frekvencí způsobenou případným přenastavením některé/některých složky/složek pravidla/pravidel), čímž pádem není dosaženo žádoucí minimalizace negativa, natož jeho úplné eliminace.

Proto je uživatel nucen hledat původce negativa někde jinde. Proces snahy o jeho identifikaci je opakován do té doby, než je úspěšně nalezen. V případě jeho úspěšného objevení je poupravena jedna nebo více z hlavních složek pravidel („drug“, „set“ a „setting“.) Nutno podotknout, že pro pátrání po původci negativa musí být jedinec dostatečně motivován.

Nutno ještě zmínit, že onen negativní jev může zmizet bez nutnosti identifikace jeho původce z toho důvodu, že může být nějakým vnějším činitelem změněno nastavení jednoho nebo více faktorů z trojice „drug“, „set“, „setting“, které určují charakter intoxikace a jeho důsledky (Pro ilustraci například dealer může přestat dodávat uživateli „depresivní model“ a místo toho prodává model jiný s jinými účinky na psychiku. Zatímco uživatel hledal původce problémů někde jinde, problém se za něj sám vyřešil (na jednání uživatele nezávislá změna faktoru „drug“).

Jak již bylo řečeno, „drug“, „set“ a „setting“ hrají roli kontextu, tedy určují charakter pravidla, zároveň ale mají další funkci, kterou je upravení strategií jednání nebo vliv na toto jednání. Je-li uživatelem zhodnoceno, že „drug“, „set“ a „setting“ vykazují vhodné hodnoty, je marihuana užita (strategie jednání). Padne-li opačný verdikt, totiž, že je tato určující trojice nastavena nevhodně, ovlivňuje to strategii jednání tak, že není užito, tudíž je uplatněno pravidlo a potencionální nebezpečí negativního dopadu stavu intoxikace je zažehnáno. V datech byly identifikovány odchylky od tohoto ideálního modelu, jež se však dají odůvodnit intervenujícími podmínkami.

Žádoucími následky je minimalizace negativ spjatých s užíváním marihuany, v ideálním případě jejich úplná eliminace. Je-li ve výše popsaném procesu jedinec dostatečně motivován k nalezení původce nežádoucího dopadu a toto negativum je odstraněno (což je závislé na nutnosti zásahu do vzorce užívání, ke kterému však respondent nemusí být, s ohledem na charakter negativa a s ohledem na charakter zásahu do svého vzorce užívání,

dostatečně odhodlán) je jedinec opět schopen užívat na udržitelné bázi, totiž tak že shledává toto užívání jako přínosné a případná negativa úspěšně eliminuje.

Při aplikaci této teorie na realitu je nutné zohlednit zejména frekvenci užívání marihuany u konkrétního jedince. Analýza metodou zakotvené analýzy ukázala, že s vyšší frekvencí užívání marihuany narůstá výskyt negativ kolem tohoto užívání, které je nutné zvládat, aby toto užívání bylo udržitelné (shledáváno jedincem jako přínosné a bez zásadních negativních přesahů do běžného života). Respondenti s vyšší mírou užívání vykazují vyšší počet pravidel v komplexnějším souboru zaměřených na prevenci výskytu vyššího počtu negativních jevů, kdežto u respondentů s nízkou frekvencí užívání nebyla identifikována skoro žádná pravidla (zároveň ale skoro žádná negativa).

Nutné je také zmínit, že lpění na pravidlech není vždy stoprocentní. To je možné vysvětlit působením různých intervenujících faktorů, které dokreslují konkrétní obraz reality. Za druhé je pak vysvětlením respondentem reflektovaná míra závažnosti negativa užívání marihuany, které jedinec podstupuje. V některých případech nabývá negativum takových hodnot, že pravidlo eliminující jeho výskyt je dodržováno až úzkostně bez výjimky. Takové pravidlo může dokonce dosáhnout podoby pravidla doživotní abstinence, jako tomu bylo u jednoho mého respondenta. Jindy negativum není, vzhledem k hodnotě, kterou v dané situaci nabývá, vnímáno uživatelem jako zásadní, tudíž může dojít k porušení pravidla.

Další vlivnou proměnnou v celém popsaném schématu je motivace k užití. Je-li touto motivací jakási měkká motivace užívání typu: užívání za účelem relaxace, zábavy, umocnění pozitivních pocitů, výše uvedené schéma by mělo být platné. V datech jsem však identifikoval uživatele, jehož motivací k užívání marihuany byl únik před současnou společností, která se mu v mnoha ohledech nezamlouvá. Tento uživatel sice své užívání spatřoval jako udržitelné, přinášející pozitiva (viděl pak společnost takovou jako před lety, takovou, jakou si jí chtěl pamatovat) a bez zásadních negativních přesahů do života. Je diskutabilní, nakolik je však tento subjektivní obraz skutečně shodný s realitou. Tento případ mne utvrdil v tom, že pro dokonalejší analýzu tohoto jevu by bylo vhodné udělat doplňující sérii rozhovorů například se členy rodin uživatelů, s jejich přáteli a s jejich partnery (data získaná z takových rozhovorů by ale byla nevyhnutelně zatížena jiným vnímáním fenoménu výskytu negativních jevů, což by bylo složité zohlednit takovým způsobem, aby tato data byla použitelná pro triangulaci výpovědí získaných v tomto výzkumu).

4 Závěr

Tato studie obohacuje mozaiku poznatků o problematice užívání marihuany a předkládá teorii dynamiky pravidel u uživatelů marihuany, která vychází ze studia dlouholetých zkušených uživatelů této drogy, rozhovory s nimiž byly analyzovány metodou zakotvené teorie.

Tito jedinci jsou schopni užívat udržitelným vzorcem užívání i z toho důvodu, že aktivně pracují se třemi hlavními složkami kontrolovaného užívání drog podle Normana Zonberga „drug“, „set“ a „setting“. Participanti tohoto výzkumu nepoužívají tato konkrétní označení, nicméně jsou schopni tyto jednotlivé faktory a různé hodnoty, kterých nabývají, vnímat jako důležité pro dlouhodobě udržitelné užívání, jehož podmínkou je mít pod kontrolou negativa, která s sebou užívání marihuany může nést (nebo aspoň ta negativa, které uživatel vnímá jako zásadní).

Pro zvládnutí negativ užívání marihuany si musí jedinec osvojit jistá pravidla, která jsou nejčastěji stanovena po prožití si negativní zkušeností, která nějakým způsobem souvisí s užíváním marihuany. Může jít o nepříjemné vnímání akutní intoxikace nebo třeba o neschopnost dostát pracovním povinnostem v důsledku užití marihuany několik hodin před prací.

Jedna negativní zkušenost ale nezaručuje vznik pravidla, které by zamezilo tomu, aby se tato situace neopakovala. Ustanovení pravidla je složitým procesem, který má mnoho proměnných. V první řadě je nutné, aby negativum bylo uznáno jako natolik zásadní, že se uživatel odhodlá k nějaké formě zákroku do vzorce užívání. Tento zákrok ovšem nezaručuje eliminaci negativa, protože jeho původce mohl být uživatelem špatně identifikován. Proces se pak v případě dostatečné motivace opakuje a v ideálním případě je původce negativního jevu identifikován správně a následně je přijato pravidlo, které funguje jako prevence jeho výskytu. Pravidla mohou za určitých podmínek i zaniknout.

Na ustavených pravidlech uživatelé s výjimkami nelpí se stoprocentní úspěšností. Pravidla jsou porušována za určitých okolností, kdy jsou uživatelem zváženy podmínky užití

a jeví-li se mu takové, že by se negativní jev nemusel vyskytnout, nebo by se mohl vyskytnout, ale v mírnější formě.

Posledním poznatkem je, že uživatelé s vyšší frekvencí užívání vykazují obsáhlejší soubor pravidel, které slouží k prevenci vyššího výskytu negativ spjatých s užíváním marihuany.

5 Summary

This study enriches the mosaic of knowledge about the issue of marijuana use. Presents a theory of dynamic rules to marijuana users , based on a study of long-term experienced users of the drug , with whom interviews were analyzed using grounded theory.

These individuals are able to enjoy sustainable use patterns also because they are actively working with the three main components of controlled drug use by Norman Zonberga "drug " , "set" and " setting" . The participants of this research do not use this specific term in their vocabulary, however, are able to different factors and different values, which become , seen as essential for sustainable use, a prerequisite of which is to control the negatives that come with the use of marijuana can carry (or at least the negatives , that the user perceives as essential).

To cope with the negative use of marijuana to the individual must acquire certain rules that are most often determined after passing a negative experience that in some way connected with the use of marijuana . It may be unpleasant perception of acute intoxication or the inability to fulfill work obligations due to the use of marijuana a few hours before work.

One negative experience does not guarantee the creation of rules that would prevent any repeat of this situation. The provisions of the rules is a complex process that has many variables. First, it is necessary that the negative aspect was recognized as so fundamental that the user decides to any form of intervention in patterns of use. This procedure does not guarantee elimination of negatives, because the originator could be wrong identified. The process is then repeated if individual have motivation. Ideally the originator is finally correctly identified and the rule that works to prevent its occurrence is accepted. The rules may disappear under certain conditions.

The established rules are sometimes broke. The rules are violated under certain circumstances, when users considered conditions of use and if it appears to him such that the negative phenomenon did not occur or could occur, but in a milder form.

6 Použitá literatura

BECKER, H. S. Becoming a Marihuana User. In *The American Journal of Sociology*, 1953, č. 3, s. 235-242.

COHEN, P. D. A., KAAL H. L. *The Irrelevance of Drug Policy: Patterns and careers of experienced cannabis use in the populations of Amsterdam, San Francisco and Bremen*. Amsterdam: Centre for Drug Research University of Amsterdam, 2001, 86 s.

DVOŘÁČEK, J. Akutní psychické komplikace po užití konopných drog: bad trip. In *Konopí a konopné drogy: Adiktologické kompendium*. 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. Kapitola 4.4.1, s. 250-258. ISBN 978-80-247-0865-2.

GABRHELÍK, R., MIOVSKÝ, M., ZÁBRANSKÝ, T. Modality konopných drog. In *Konopí a konopné drogy: Adiktologické kompendium*. 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. Kapitola 3.1, s. 125-131. ISBN 978-80-247-0865-2.

GRUND, J. P. *Drug Use as a Social Ritual, Fincionality, Symbolism and Determinants od Self-Regulation*. Rotterdam: Instituut voor Verslavingsonderzoek, 1993, 321 s. ISBN 9074234038.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie a aplikace. 2. aktualiz. vyd.* Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

MORÁVEK, J. Kontrolované užívání drog: co nám přináší výzkum uživatelů, kteří s drogami umějí zacházet. In *Adiktologie*, 2007, (7)4, s. 445-455.

PAVLÁSEK, M., NOSKOVÁ, J. *Když výzkum, tak kvalitativní: serpentinami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 152 s. ISBN 978-80-210-6480-5.

PETRUSEK, M. Kvantitativní nebo kvalitativní metody? In *Sociologický časopis*, 1990, č.26, s. 75-90.

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999. 228 s. ISBN 80-85834-60-X

UITERMARK, J., COHEN, P. D. A. Amphetamine users in Amsterdam, Patterns of use and modes of self-regulation. In *Addiction Research and Theory*, 2006, č. 14(2), s. 159-188.

ZÁBRANSKÝ T., HANUŠ, L. O. Potence a kultivace konopí. In *Konopí a konopné drogy: Adiktologické kompendium*. 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. Kapitola 2.2, s. 70-89. ISBN 978-80-247-0865-2.

ZINBERG, N. E. *Drug, Set, and Setting, the Basis for Controlled Intoxicant Use*. Yale: Yale University Press, 1984, 176 s.

7 Seznam příloh

1. Systém ochrany osobních údajů
2. Pracovní scénář rozhovoru

8 Přílohy

1. Systém ochrany osobních údajů

Výzkumný projekt: Užívání marihuany osobami nad padesát let

Autor a tazatel: Alexandr Kasal

Vedoucí práce: Mgr. Jan Morávek, Ph.D.

Podle zákona č.101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, je autor uvedeného výzkumného projektu povinen dbát práva na ochranu soukromého a osobního života subjektu údajů, je povinen zaručit anonymitu respondentů a bezpečné uchování všech získaných dat tak, aby nedošlo k jejich poškození, odcizení či zneužití.

Všechna data, pořízená v rámci výzkumu (tj. poznámky, tištěné materiály, audio nahrávky, aj.), budou použita pouze pro účely výše uvedené studie. Tato data budou vyhodnocována prostřednictvím použití kvalitativních výzkumných metod. Mimo autora studie (Alexandr Kasal) budou ve své anonymizované podobě k dispozici také vedoucímu práce (konzultant Mgr. Jan Morávek, Ph.D.). Všechna data budou anonymní, jméno respondenta bude vždy nahrazeno přezdívkou či jiným jménem než je skutečné jméno respondenta.

Anonymní texty a přepisy rozhovorů či jejich části budou k dispozici kromě tazatele a autora také vedoucímu práce, který je taktéž vázán mlčenlivostí a je povinen skladovat tato data tak, aby byla přístupná pouze jeho osobě a chráněna heslem či jiným způsobem. Vedoucí práce je povinen skartovat všechny materiály, které již nebude potřebovat a taktéž odstranit všechny zbylé soubory a materiály jemu poskytnuté po obhájení bakalářské práce.

Shrnutí:

Rozhovor s Vámi bude nahráván. Nahrávka a získané informace o Vás budou důvěrné. Máte právo tento souhlas neposkytnout nebo kdykoli odvolat, popř. žádat zničení nahrávky.

2. Pracovní scénář rozhovoru

Kdy jste se jako uživatel poprvé setkal s marihuanou?

- jak se k té trávě a k jejímu prvnímu užití vlastně respondent dostal? Chtěl si dát sám, nebo mu byla nabídnutá? Už předtím někdy odmítnul?

Pamatujete si konkrétní situaci, třeba s kým a kde jste si jí poprvé dal? A jaké to bylo, ten stav?

Jaké stavy jste prožíval, jaký to bylo, ty z prvních, na které si vzpomenete?

Zvládnete nějak popsat historii vašeho hulení? Už jsme probrali, jaké to bylo poprvé, co následovalo?

- Jaká je/byla v různých obdobích typická situace k zhulení se? Změnila se v průběhu užívání?
- V tejdnu, o víkendech, party, práce?

Jak často jste hulil?

- Od toho, jak silnou trávu běžně kouří, jestli nějaký skunky nebo venkovky, se dostat k otázce,

Co by dělal, kdyby se dostal neočekávaně do situace, ve který by se mu do ruky dostala znatelně silnější tráva než obvykle a věděl by to?

Nejčastěji ve skupině (vztáhnu ke konkrétní uvedené, bude-li uvedena), nebo sám?

Měl jste někdy nutkání přestat, nebo jste i ve finále přestal a zase se k hulení vrátil?

Z čeho vycházelo rozhodnutí k abstinenci nebo omezení? Co vás zase vrátilo zpět?

Pamatujete si třeba, jak jste vnímal, když někdo z vaší skupinky přestal hulit?

Kupoval jste si někdy trávu? Jestli ano, měl respondent nějaký finanční limit? Když ne – má množstevní limit na týden, měsíc?

Přes otázku, v jaké situaci si respondent užije trávu nejvíc, kdy se to nejvíc hodí, k otázce, kdy se to naopak vůbec nehodí.

Mohl byste nějak popsat, jak v současnosti vnímáte ten stav, když si zahulíte? (tuto otázku spíš až jako doptávací k tomu, co vyplyne.)

Liší se současné stavy oproti těm, které jste zažíval, když jste s trávou začínal?

Dokázal byste vyjmenovat 4 emocionální stavy, na které je dobré si zahulit?

Dokázal byste vyjmenovat 4 emocionální stavy, na které naopak není dobré si zahulit?

Přijímáte obecně uznávaný názor, že marihuana bývá startovní drogou, vstupní branou do světa tvrdých drog?

Zkusil jste někdy jinou drogu než marihuanu?

Pakliže ne – proč? Syntetika a příroda? - relativní pojmy

Měla na vaše užívání nějaký vliv nějaká životní změna ve smyslu významné události? Například konec studia, narození potomka, nový vztah, nastoupení do zaměstnání nebo jeho změna?

Bylo hulení trávy někdy příčinou jakýchkoliv problémů ve vašem životě?

Obtížné období – hulil jste? (proč? Byla tráva příčinou, řešením, nebo byste hulil tak jako tak nezávisle na situaci?)

- práce, rodina, hádky, deprese, bad tripy,

A co vůbec partner/ka, jak to vnímá, vnímal, vnímali/y?

Co frekvence užívání, zvládneš nějak rekapitulovat, jak jsi to měl od začátku užívání až doteď, kdy si třeba hulil nejvíc, kdy nejmíň, nějaký výkyvy apod?

Zvládnete vyjmenovat 4 výhody a stejně tak 4 nevýhody? Proč jsou nevýhody nevýhodami, nelze je nějak eliminovat?

Kdyby mne později ještě něco napadlo, je možné se vám znovu ozvat na doptání?